

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Херсонський державний університет

ХЕРСОН 8.10

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

11 листопада 2025 року

Івано-Франківськ – 2025

УДК: 93/94:902:001.891

*Затвердила вчена рада Херсонського державного університету
(протокол № 8 від 22 грудня 2025 р.)*

Редакційна колегія:

Черемісін О.В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету (відповідальний редактор)

Водотика С.Г., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Кузовова Н.М., кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Михайленко Г.М., кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Рецензенти:

Константінова Вікторія Миколаївна - доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та філософії Бердянського державного педагогічного університету;

Давиденко Юрій Миколайович – кандидат історичних наук, доцент в.о. завідувача кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя.

Херсон 8.10: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Редкол.: д.і.н., проф. О.В.Черемісін (відп. ред.) та ін. Херсон: Вид-во ХДУ, 2025. 72 с.

ISBN 978-617-8670-29-0

У збірнику вміщено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої III річниці Визволення Херсона та 108 річниці від заснування ХДУ 11 листопада 2025 року проведеної в івано-франківському офісі Херсонського державного університету. Збірник висвітлює актуальні питання історії окупації Херсона у 2022 р. та героїчній боротьбі містян проти російської агресії.

Розрахований на здобувачів вищої освіти, вчителів, викладачів закладів вищої освіти, краєзнавців.

ЗМІСТ

Адамович С.В., м. Івано-Франківськ	
ВИЇЗД БІЖЕНЦІВ З ОКУПОВАНОГО ХЕРСОНУ ЗІ СВІДЧЕНЬ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ	5
Бойков О.Ю., м. Херсон	
ЖЕНЕВСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ 1949 РОКУ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	8
Білий В.І., м. Херсон	11
PANZER IV ОСНОВНИЙ ТАНК ГІТЛЕРІВСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ. РОЛЬ У ВІЙНІ	
Василенко М.І., м. Херсон	13
ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНЩИНИ В 2022 Р.	
Віль С.О., м. Львів	15
КРИМ У ПРАЦЯХ КРОМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ДІАСПОРНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ: МІЖ ПАМ'ЯТТЮ, ВИГНАННЯМ І ПОВЕРНЕННЯМ	
Вірт Ю.М., м. Херсон	18
ВІДНОВЛЕННЯ ТА ІННОВАЦІЇ: СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНОЇ ХЕРСОНЩИНИ	
Грицай Д. А., Черемісін О.В., м. Херсон	20
ОКУПАЦІЙНА РЕАЛЬНІСТЬ ХЕРСОНА КРІЗЬ ПРИЗМУ УСНОЇ ІСТОРІЇ	
Drohobytska O.Y., м. Івано-Франківськ	23
PSYCHOLOGICAL FEATURES OF EXPERIENCING COLLECTIVE TRAUMA (ON THE EXAMPLE OF THE POPULATION OF THE IVANO-FRANKIVSK REGION)	
Деркаченко В.О., м. Херсон	25
РОБОТА В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ: ВИЖИВАННЯ ЧИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ?	
Костючков С.К., м. Херсон	28
ФЕНОМЕН ПОСТПРАВДИ В ДРУКОВАНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ РОСІЄЮ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ (на прикладі м. Херсон)	
Кравчук Б. В. м. Херсон	31
ВІЙНА КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОГЛЯДНИХ УЯВЛЕНЬ ПІЗНЬОПРОТЕСТАНСЬКИХ ГРОМАД НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
Куцька О.М., м. Львів	34
ДІЯЛЬНІСТЬ РУХУ ОПОРУ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ (2022-2025 РР)	
Лисенко О.М., м. Херсон	38
СЕЛЯНСЬВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ, СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ, МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН	
Макар М.М., м. Херсон	40
ПРОГРАМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ДЕОКУПОВАНИХ ГРОМАДАХ	
Мазурін О.В., м. Львів	42
МОВНІ МАРКЕРИ ТА СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ У ВИСВІТЛЕННІ БИТВИ ЗА ХЕРСОН У ПРОВІДНИХ МЕДІА США.	
Марущак О.В., Константинова Ю.С., м. Микоалів	46
МЕНТАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ОКУПАЦІЇ НА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ГОЛОВНІ ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ	
Мироненко В.О., м. Люблін (Польща)	49
МИКОЛАЇВЩИНА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ: СУСПІЛЬНИЙ ВИМІР ГЕРОЇЗМУ ТА СУПРОТИВУ	

Михайленко Г.М. м. Херсон	52
ПАМ'ЯТЬ ПРО ЗАГИБЛИХ ЗАХИСНИКІВ ХЕРСОНА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
Наталенко Я.А., м. Херсон	55
ВІД ТРАВМИ ДО ВІДРОДЖЕННЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО ГЕНОЦИДУ УКРАЇНЦІВ	
Пристаї І.Р., м. Херсон	56
ПАТЕРНИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ХЕРСОНЦІВ ЯК ВПО ПІСЛЯ ВИЇЗДУ З ОКУПАЦІЇ У 2022 р.	
Скрипник Д.А., м. Чернівці	58
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ ПІВДНЯ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
Татарченко О.Б., м. Херсон	61
ВЕДЕННЯ ГРУПИ «ТИПОВІ ОЛЕШКИ» В СОЦМЕРЕЖІ FACEBOOK В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	
Федорченко О.В. м. Одеса	63
ГОЛОД 1946-1947 РР. У НИЖНЬОСІРОГОЗЬКОМУ РАЙОНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ УСНОЇ ІСТОРІЇ	
Ферраро В., Лотта Г., м. Сан-Паулу (Бразилія), Гончар М.В., м. Херсон	66
(Україна) УЧИТЕЛІ ТА ОСВІТЯНИ ПІД РОСІЙСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ В УКРАЇНІ: НАСЛІДКИ ТА СТРАТЕГІЇ РЕАГУВАННЯ	
Інформація про авторів.....	70

ВИЌЗД БІЖЕНЦІВ З ОКУПОВАНОГО ХЕРСОНУ ЗІ СВІДЧЕНЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

Окрему сторінку серед злочинів росіян в їх геноцидній війні проти України становлять обмеження свободи пересування цивільних. Стаття 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. гарантує, що «особи, що перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу» [4]. Однак в реальності біженці з окупованих територій зіштовхувалися під час переходу на контрольовану Україною територію зі сторони росіян з проявами фізичного, економічного та психологічного насильства.

На жаль повною мірою відчували на собі збиткування зі сторони військових рф херсонці, що прагнули покинути окуповані землі. На сучасному етапі вже з'явилися аналітичні та наукові дослідження С.Адамовича, Д.Кузубова, Г.Михайленко, І. Раага, О.Черемісіна присвячені опору херсонців владі рф, життю в окупованому місті та після його визволення українськими військами [1; 2; 5; 7; 8-10]. Автор тез доповіді спробував на основі свідчень внутрішньопереміщених осіб, що були зафіксовані Центром документування та дослідження воєнних злочинів Карпатського національного університету імені В. Стефаника, проаналізувати форми та методи дискримінації та порушення прав і свобод людини, з якими зіштовхувалися мешканці Херсону під час перетину лінії розмежування між воюючими сторонами.

Як зазначає О.Черемісін, «з самого початку окупації росіяни поставили у місті величезну кількість блокпостів, які поділялись на постійні та тимчасові. Загалом, більшість головних шляхів сполучення між районами знаходились під контролем окупантів... Мешканці Херсона до цього пристосувались досить швидко і навчилися більшість блокпостів обминати. Якщо це не виходило зробити, то доводилось проходити принизливу процедуру перевірки» [8, с.40].

Мотивуючими чинниками для виїзду з окупації, на думку дослідниці Г.Михайленко, були: загроза життю активістам руху громадського спротиву, учасникам АТО, колишнім військовим; страх за життя і здоров'я дітей після оприлюднення матеріалів з Київщини; необхідність молоді вступати до вищих навчальних закладів; страх наслідків оголошеного псевдореферендуму та мобілізації до російського війська; потреба у кваліфікованій медичній допомозі; примушування з боку окупантів до співпраці; страх життя в окупації [7, с.40].

Перед виїздом треба було наважитися на виїзд шляхами, які контролювалися окупантами, могли бути заміновані та перебували у зоні бойових дій, потрібно було знайти інформацію про перевізника (якщо людина не мала власного автомобіля), дізнатися про населений пункт, через який окупанти дозволяли виїзд [7, с.40]. Процес виїзду за межі окупованої території був дуже тривалим у часі і передбачав проходження багатьох етапів перевірки. Так, Г. Гончаров 12 травня 2022 р. виїжджав через 30 блокпостів і лише за одну добу потрапив на підконтрольну Україні територію. В. Ключевський згадує, що «3 дні перебував під Василівкою у черзі автоколоні, намагаючись виїхати, була перевірка документів і мобільних телефонів працівниками ФСБ. Проїхали 32 російські блокпости від Херсона до української території, під час очікування пропуску були створені нестерпні умови очікування, адже дозволяли проїзд від 10 до 60 автомобілів в день і лише протягом 3 годин, тоді як в черзі було від 200 до

500 автомобілів цивільних громадян під палючим сонцем, дощем, без можливості сходити в туалет, прийняти душ» [3].

Зі слів Г.Залогіної, «люди рухалися в колоні зі швидкістю 15 км. в годину, були випадки, коли цивільних росіяни використовували як прикриття для переміщення військової техніки». І.Тимошенко ще наголосила в своїх свідченнях, що біженці «проїжджали блокпости з опущеними вікнами». У свою чергу М.Кабакович зауважив, що росіяни пропускали до останнього блокпоста, а там вже вирішували, чи пропускати людину далі. Автомобіль К. Ткаченко і машини, що були поряд обстріляли вже після переїзду на контрольований українцями бік [3].

По дорозі на блокпостах росіяни вимагали у родини Г. Гончарова сигарети [3], незважаючи на те, що стаття 33 уже згадуваної Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни чітко визначає норму, що «пограбування забороняються» [4]. Як згадує І.Сотник, під час перевірок заставляли чоловіків роздягатися до поясу у пошуках татуювання, рилися в ноутбуках. Зі слів А. Лихобабіної «будь що могло викликати підозру в окупантів, навіть шрам на шиї після операції» [3].

Ще травматичнішим був виїзд мешканців міста в Україну через рф і потім нейтральні країни. Так, Л.Амеліна стала свідком, як «хлопців з Херсона, що хотіли виїхати, заставляли стояти по 6 годин на колінах, дуже допитували» [3]. Зазначимо, що під час евакуації з Херсона в жовтні та листопаді 2022 р. в умовах українського контрнаступу всі біженці, які рухалися в бік Росії, мали пройти через фільтраційні табори [5]. Але багато людей так і не доїхали до запланованого пункту призначення: хтось попав під обстріл, хтось не витримав літньої спеки, хтось був заарештований у ході перевірок [7, с.40].

Крім того, у херсонців, що виїжджали з окупованого міста, залишилися спогади про зовнішній вигляд окупантів на блокпостах та їх емоційну поведінку. Так, Н. Ковальова згадує, що росіяни були краще екіпіровані, а вояки так званих «Луганської та Донецької народних республік» напівп'яні, погано одіті і всі вони не могли зрозуміти: «Чому їх не люблять» [3].

Водночас на евакуації, за словами К.Тисленко, заробляли спекулянти, вартість проїзду з Херсону до Одеси коштувала 25000 грн. з людини, з дітей брали повну вартість. У свою чергу, як згадував В.Ковтун, окупанти і колоборанти провокували проукраїнських людей на виїзд і тиснули на них, «бо тут України не буде» [3]. На думку Д.Кузубова та І. Раага, евакуаційні коридори виконували функціональну роль для окупаційного режиму, оскільки вони сприяли виїзду переважно проукраїнських мешканців. Це поступово змінювало демографічний баланс міста, роблячи його з часом все більш проросійським [5].

Зазвичай херсонці у своїх спогадах також діляться позитивними емоціями, які охоплювали їх після переходу на деокуповану територію. Так, Е.Стрілько так описує момент перетину лінії розмежування: «Ближче – аж то наші, наш прапор, наша форма. Відчуття не передати. Ми тільки привіталися хором, і все було зрозуміло, що ми – українці, що раді бачити своїх. Навіть не перевіряли, так пропустили, бо все очевидно. Це відчуття радості я запам'ятав надовго. Мені хотілося на кожному посту поговорити з нашими військовими, розповісти, де стоять рашисти, як стоять, які вони чорти» [6].

Отже, під час виїзду з окупованого міста на контрольовану Україною територію херсонці зіштовхувалися з загрозами життю і здоров'ю, проявами фізичного, психологічного насильства зі сторони військових рф та порушеннями прав приватної власності. Російські військові перешкоджали переміщенню цивільних з окупованої території, чинили над херсонцями глумливі та знущальні перевірки на блокпостах, створювали нестерпні умови для життя під час виїзду, прикривалися містянами як «живим щитом», чим порушували норми Женевських конвенцій та інших міжнародно-правових актів. Спогади херсонців про їх умови виїзду з окупованих територій є

свідченнями воєнних злочинів військових РФ і водночас ще одним підтвердженням високого рівня національної свідомості містян, що не погодилися з окупацією РФ.

Література

1. Адамович С. Руйнування освітнього середовища Херсонської області державними органами РФ на основі свідчень внутрішньо переміщених осіб (2022–2024 рр.). *Усна історія: пізнавально-документальний потенціал і громадська архівістика : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. 31 жовтня 2024 р., м. Вінниця*. Вінниця, 2025. Електронне видання. URL: <https://library.vn.ua/e-library/katalog/usna-istoriya-piznavalno-dokumentalnij-potenczial-i-gromadska-arxivistika>.
2. Адамович С. Херсон в час російської військової агресії за свідченнями внутрішньо переміщених осіб (2022–2023 рр.). *Володимир Грабовецький – історик України: колективна монографія / за ред. І. Цепенди, І. Райківського, О. Єгрішія*. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2025. С.185–194.
3. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені В.Стефаника.
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 07.11.2025)
5. Кузубов Д., Рааг І. Російська окупація Херсона та український спротив у 2022 році: дослідження. Частина III. URL: <https://signaltoresist.com.ua/rosiiska-okupatsiia-khersona-ta-ukrainskyi-sprotyv-u-2022-rotsi-doslidzhennia-chasty-na-iii/> (дата звернення 09.11.2025).
6. Лупачова А. «Або вже стріляй, або пропускай». Історія чоловіка з Херсонщини, який чотири рази намагався вибратися з окупації URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/07/22/249652/> (дата звернення 05.11.2025).
7. Михайленко Г.М. Досвід виїзду з окупованого Херсона крізь призму усної історії. *Південний архів (історичні науки)*. 2024. Ч.46. С.37–44.
8. Черемісін О. В. Висвітлення міського життя під час окупації Херсона в 2022 р. в усно-історичних свідченнях. *Південний архів (історичні науки)*. Вип. 4. 2023. С.35–43.
9. Черемісін О. В. Літопис цивільного спротиву Херсона у вимірах повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році / упоряд. О. В. Черемісін. Суми : Університетська книга, 2023. 482 с. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/19058>.
10. Черемісін О. В. Трансформації міського життя під час окупації Херсона у 2022 р. крізь призму усної історії. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2023. 7 (59).

ЖЕНЕВСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ 1949 РОКУ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В умовах наймасштабнішої після II світової війни збройної агресії в Європі, розпочатої Росією проти суверенної держави України, що триває вже понад десятиліття, одним з найважливіших питань для міжнародного співтовариства залишається питання захисту цивільного населення від військових дій, наслідків застосування зброї й інших насильницьких дій.

Питання щодо розв'язання цієї проблеми, які були актуалізовані ще з кінця XIX століття низкою міжнародних конвенцій не вирішені до сьогодні, а військові злочини, вчинені окупаційним військовими та адміністративним ресурсом держав-агресорів продовжують широко практикуватися¹.

На початку XXI століття чергові спроби міжнародних організацій знизити рівень насилля, спрямованого на цивільне населення в ході воєнних конфліктів, все ще виявляються доволі ефемерними і залишаються на рівні формальних правових актів-закликів окремих країн та рішень європейських та міжнародних організацій. Останні, на жаль, мають практичне значення лише по закінченню військових дій і військово-політичному розгромі держави-агресорки, коли підготовлена значна правова база для визнання факту агресії, у достатній мірі задокументовані факти військових злочинів та проведення повноцінної процесуальні дії, які дозволяють оформити звинувачення і засудження винної сторони. Проте, у деяких випадках норми міжнародних правових актів виявляються не стільки захисними механізмами, скільки можуть бути використані для юридичного обґрунтування вчинення насильницьких злочинних дій, спрямованих на цивільне населення. На наш, погляд, це пояснюється об'єктивно вимушеною наявністю правових колізій у цих документах, допущеними сторонами-підписантами, особливо коли мова йде про співвідношення термінів «окупація» і «цивільна особа», а вирішення питання лежить у суто політичній площині. Одним з таких документів можна назвати Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року.

Цей важливий міжнародний документ, разом з іншими конвенціями щодо поводження з військовополоненими, поранених та хворих осіб у діючих арміях, при корабельних аваріях прийнятими тоді ж, став головним результатом Женевської конференції 1949 року по створенню міжнародної правової бази щодо протидії скоєнню військових злочинів, визначених Нюрнберзьким Міжнародним військовим трибуналом у 1945 році, а згодом доповнених Римським статутом міжнародного кримінального суду та трьома додатковими протоколами 1977 року та 2005 року, які стосуються жертв збройних конфліктів [2, с.89-90].

Конвенція про захист цивільного населення під час війни визначає критерії та форми захисту цивільного населення під час ведення бойових дій, враховуючи досить широке розуміння поняття «цивільна особа» в міжнародному гуманітарному праві, а водночас подаються певні критерії в умовах війни. Зокрема, це ті, що: не усвідомлюють причинно-наслідковий зв'язок між актами участі і наслідками, не застосовують сили; не вчиняють ворожі дії без застосування зброї (транспортування зброї, доставляння за місцем призначення); не здійснюють вербування осіб для участі у воєнних діях [4].

Водночас, на наш погляд, деякі положення цього документу у питанні про статус та дії окупаційної влади також слід розглядати як данину певній політичній ситуації,

¹ Конвенції про закони ведення війни на суходолі і морі в межах Гаазьких конференцій 1899 р. та 1907 р.

зокрема коли по завершенню перебування військ країн антигітлерівської коаліції в 1949 році у Німеччині, де вони були окупаційними, знову постала проблема юридичного закріплення в майбутньому можливості притягувати до відповідальності цивільних осіб, які прагнули продовжувати чинити опір окупаційній владі і в той чи інший спосіб наносити шкоду іноземним військам. Радянський Союз поширив свою владу на країни Центральної Європи та в новоствореній НДР, де його війська також де-факто вважалися окупаційними, навіть зі зміною їхнього політичного режиму на соціалістичний. Саме з цим знову було акцентовано увагу на розгляді відносин між окупаційною владою та цивільним населенням, а також на проблемі визначенні поняття «цивільна особа», яка підпадає під захист даної конвенції.

З початком російської збройної агресії проти України в 2014 році, широкомасштабним вторгненням 2022 року і наступною окупацією частини українських територій, було зруйновано систему гарантій міжнародної безпеки та кинуто виклик моделі ліберальних демократій, системі цінностей, зокрема розуміння та неухильного дотримання законів і правил ведення війни.

Застосовуючи традиційні вимоги-гасла щодо необхідності ведення «справедливої» і «визвольної» війни, а також у відповідності до діючих положень Конвенції 1949 року росіяни скористалися цілком законним положенням здійснювати окупаційні насильницькі дії проти цивільних осіб, яких звинувачували, наприклад, у шпionaжі, диверсійній діяльності тощо. Зокрема у статті 5 Конвенції зазначено, що «Якщо на окупованій території окрему особу, що перебуває під захистом Конвенції, затримано як шпигуна чи диверсанта або як підозрюваного на законній підставі в діяльності, що загрожує безпеці окупаційної держави, у тих випадках, коли цього вимагають настійні міркування воєнної безпеки, ця особа може бути позбавленою прав на зв'язок, які надаються цією Конвенцією. У кожному із цих випадків такі особи, однак, користуватимуться гуманним поводженням і в разі судового переслідування не позбавлятимуться своїх прав на справедливий і нормальний суд, передбачений цією Конвенцією. Їм будуть також цілком надані в якомога коротший строк, сумісний з безпекою держави або, у відповідному випадку, окупаційної держави, права та переваги, які надаються особі, що перебуває під захистом, відповідно до цієї Конвенції» [3]. Проте, як свідчить досвід, росіяни лише формально дотримуючись цього положення, застосовують тортури, різного роду знущання, зокрема до категорії цивільних, які згідно з конвенцією користуються особливим захистом - жінок та дітей.

Сумними прикладами є історії журналістки Вікторії Рошиної, яка жорстоко загинула у російському полоні, а також здобувачок Херсонського державного університету Ірини Горобцової та Ганни Сльцової, які продовжують перебувати у полоні, зазнаючи тиску та знущань, як і багато інших цивільних осіб, коли російські військові влаштовують так звані дронові сафари на дітей [5]. У вересні 2025 року російська Державна дума денонсувала Європейська конвенцію 1987 року про запобігання катуванням і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню. Цей документ не лише забороняє тортури, а й запроваджує механізм їх попередження. Росіяни пояснили це тим, що їх представництво з 2022 року було заблоковано в Європейському комітеті із запобігання тортурам Держдума Росії денонсувала Європейську конвенцію проти катувань [1]

Таким чином, Конвенція про захист цивільного населення під час війни, маючи беззаперечно позитивний і важливий стримувальний характер щодо застосування насильницьких дій, щодо залагодження збройного конфлікту, визначення правил поводження з цивільним населенням в умовах воєнних дій, тим не менш, у своєму змісті не в достатній мірі акцентує увагу на необхідності засудження окупаційної системи як підґрунтя для необмеженої репресивної політики, спрямованої саме на цивільних осіб. Кількість та характер жертв серед мирного населення в Україні внаслідок вторгнення і геноцидної політики російської держави свідчать, що, на жаль,

лише повна військово-політична та економічна поразка путінського режиму і самої держави здатна зупинити цю війну. Водночас західні суспільства, виходячи з європейської демократичної візії щодо способів подолання військових конфліктів і дещо міфологізованого уявлення про російські способи припинення війни все ще плекають сподівання на цивілізоване договірне завершення війни. Тому важливим кроком має бути формування більш дієвих правових механізмів унеможливлення реалізації будь-якої окупаційної політики, що часто залежить від політичної волі керівництв провідних держав,

Література

1. Держдума Росії денонсувала Європейську конвенцію проти катувань (<https://www.radiosvoboda.org/a/news-rf-denonsatsiya-yevropeyska-konventsia-proty-katuvan/33532836.html>).
2. Іващенко В.О. Воєнні злочини: міжнародні питання заборони [Текст] : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 410 С. 88-91 URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3f18f68b-a9da-4bd4-879d-4f94f710e05d/content>
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154/sp:dark?fbclid=IwAR3HLxluRb3t1SDPMpTfLYbf28V_XvhRQqD5pFkTMfLnFuItDZdQZFvmaAs&dark=0#Text
4. Падалка М.А. Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 6. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-6-01-10/2022-6-01-10>
5. У Херсоні росіяни влаштували «сафарі на дітей» ударним дроном – омбудсмен зробив заяву. URL: <https://novynarnia.com/2025/03/17/u-hersoni-rosiyany-vlashtuvaly-safari-na-ditej-udarnym-dronom-ombudsmen-zrobiv-zayavu/>

PANZER IV ОСНОВНИЙ ТАНК ГІТЛЕРІВСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ. РОЛЬ У ВІЙНІ

Розробка середнього танка, який згодом отримав позначення Panzer IV, стала прямим наслідком прагнення німецького командування створити машину, здатну виконувати ті завдання, які не під силу раннім версіям Panzer III. Вже в середині 1930-х років у вермахті розуміли, що для успішного прориву оборонних рубежів противника танки повинні мати не тільки протитанкові можливості, але і здатність ефективно придушувати вогневі точки, руйнувати польові укріплення і знищувати протитанкові гармати. Тому було вирішено розробити танк, озброєний 75-мм знаряддям, чия осколково-фугасна дія вважалася достатньою для підтримки наступу піхоти та танкових підрозділів.

Саме в цьому контексті в 1934 німецький генералітет запропонував ряду компаній розробити новий середній танк. З кількох представлених проектів у 1935 році було обрано варіант компанії "Круп", який і став основою майбутнього Panzer IV. У період 1937-1938 років промисловість випустила невеликі настановні партії модифікацій А і В, що дозволили оцінити конструктивні рішення та виявити подальші напрямки модернізації. До початку Другої світової війни німецькі війська мали 134 машини модифікації С з 30-мм бронею та короткоствольною 75-мм гарматою, що забезпечувала помірні протитанкові можливості та гарну дію за неброньованими цілями. Незважаючи на порівняно скромні характеристики, вже до вересня 1939 року в частинах вермахту було 211 Panzer IV, які відіграли значну роль у польській кампанії та підтвердили необхідність масового випуску цієї машини.

У боях у Польщі і потім у Франції Panzer IV використовувався насамперед як засіб вогневої підтримки танкових клинів, оснащених більш маневреними Panzer III. Бої показали, що німецькі танкові дивізії потребують машини, здатної витримувати вогонь протитанкових гармат калібру 47-50 мм, які мали французи і поляки. Це призвело до збільшення товщини лобової броні до 50 мм, баштової також до 50 мм, а бортової до 30 мм. До 1941 модифікації Е і F1 набули масового поширення і стали важливою частиною німецького танкового парку, що застосовувався при вторгненні до Франції, на Балкани і в ході перших операцій у Північній Африці.

Дослідник М. Барятинський так оцінює кількість Pz IV, перед вторгненням в СРСР: «На початок операції "Барбаросса" з 3582 боєготових німецьких танків 439 були Pz.IV. Слід зазначити, що з прийнятої тоді вермахті класифікації танків по калібру зброї ці машини ставилися до класу важких».[4] Напад на СРСР влітку 1941 виявив обмежену бойову цінність ранніх Panzer IV у боротьбі з радянськими Т-34 і КВ. Їхня броня і короткоствольна зброя виявилися недостатніми для поразки нових радянських танків на реальних бойових дистанціях. Зіткнення з якісно іншим противником змусило німецьке командування терміново модернізувати Panzer IV, перетворивши його з машини вогневої підтримки на повноцінний протитанковий танк. Вже навесні 1942 року з'явилася модифікація F2, озброєна довгоствольною гарматою 75-мм KwK 40 L/43, здатної пробивати до 108-мм броні на дистанції 500 м. Ця модернізація різко підвищила бойову цінність танка і дозволила йому порівняно успішно протистояти противнику.

У 1942-1943 роках Panzer IV продовжував удосконалюватися, отримавши посилену 80-мм лобову броню та довгоствольну гармату L/48, яка значно підвищила ймовірність поразки радянських середніх та важких танків на далеких дистанціях. Модифікації G, H і J стали наймасовішими і відігравали ключову роль на всіх фронтах війни. Незважаючи на посилення вогневої потужності, маса машини збільшилася до 25 тонн, що погіршило прохідність, особливо за умов бездоріжжя Східного фронту. Тим

не менш, завдяки надійному двигуну Maybach і простій ходовій частині з вісьмома дрібними катками на листових ресорах Panzer IV зберігав високу експлуатаційну надійність, залишаючись найбільш універсальним німецьким танком.

У ході війни Panzer IV широко застосовувався практично на всіх театрах воєнних дій, від степів України та лісів Білорусії до пустель Північної Африки та міських боїв в Італії. Зокрема, у Північній Африці він став основою ударної потужності «Африканського корпусу» Роммеля. Ось що пише про їх використання у своїх спогадах генерал-майор фон Меллентін, який у 1941 році служив у штабі Роммеля: «Танк Panzer IV завоював у англійців репутацію грізного супротивника головним чином тому, що був озброєний 75-мм гарматою. хоча ми й використовували Panzer IV у танкових боях, вони приносили набагато більшу користь як засіб вогневої підтримки піхоти».[5] Довгоствольні версії G і H ефективно протистояли британським "Матільдам", "Крусайдерам" та американським M3 Grant та M4 Sherman. На Східному фронті, особливо в 1943 році, Panzer IV був основою танкових дивізій у Курській битві. Застосовувався як в оборонних, так і в контрнаступних операціях, демонструючи поєднання достатньої вогневої потужності та добре налагодженої моторно-трансмісійної частини.

Універсальність корпусу Panzer IV дозволила створити цілу низку бойових і допоміжних машин. На базі випускалися штурмові танки "Гризлі" з 150-мм зброєю. Значний розвиток отримали і самохідні протитанкові установки, включаючи Jagdpanzer IV і Panzer IV/70 з довгоствольною гарматою 75-мм KwK 42 L/70, здатною вражати навіть найзахищеніші радянські та союзницькі танки. Однак надмірна маса цих машин призводила до частих поломок ходової частини, що відображало межу конструктивних можливостей вихідного танкового шасі.

До кінця війни Panzer IV залишався єдиним німецьким танком, побудованим у справді великих кількостях, понад 8500 одиниць. Незважаючи на те, що за сумою характеристик він поступався радянському Т-34, а в 1944-1945 роках вже не міг успішно конкурувати з найсучаснішими моделями союзників, Panzer IV зарекомендував себе як один з найбільш вдалих танків Німеччини, що поєднував простоту виробництва, надійність та широкий спектр бойових завдань. Його довгий шлях модернізації відображав еволюцію всієї німецької танкової доктрини, яка поступово переходила від блискавичної війни до спроб стримувати наростаючу перевагу супротивника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрей Лобанов. Танковые войска Гитлера. Первая энциклопедия панцерваффе. Изд. второе, переработанное и дополненное, М. «Яуза»
2. Г. Гудериан. Воспоминания немецкого генерала. Танковые войска Германии во Второй мировой войне 1939-1945.
3. И. П. Шмелев. Бронетанковая техника третьего рейха. М.: Арсенал-пресс, 1996.
4. М. Барятинский. Средний танк Panzer IV. М.: Моделист-конструктор, 1999.
5. фон Меллентин, Фридрих Вильгельм. Танковые сражения 1939-1945 гг.: Боевое применение танков во второй мировой войне = Panzer battles 1939-1945: A study of the employment of armour in the second world war / под ред. Героя Советского Союза генерал-лейтенанта танковых войск А. П. Панфилова. М.: Издательство военной литературы, 1957.
6. B. Perrett. Panzerkampfwagen IV Medium Tank 1936-1945. Oxford: Osprey Publishing, 1999.
7. H. L. Doyle, T. Jentz. Panzerkampfwagen IV Ausf.G, H and J 1942-45. Oxford: Osprey Publishing, 2001.

*Василенко М.І.
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Херсонський державний університет*

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНЩИНИ В 2022 РОЦІ

Саме поняття пропаганда, від латинського *propago* – поширювати, являє собою поширення будь-яких ідей в суспільстві, головною метою яких є маніпулювання розумом людини. Пропаганда існує давно, але свого розквіту вона набула в ХХ ст. у таких тоталітарних країнах як Нацистська Німеччина, Фашистська Італія та Радянський Союз. Розквіт пропаганди був спричинений збільшенню ролі засобів масової інформації у житті людини, тепер доносити свої наративи партії було в рази легше через появу кінематографу, збільшенню тиражів періодичних видань таких як газети, журнали, агітаційними плакатами були всіяні головні вулиці міст. Можна впевнено сказати, що пропаганда є в будь-якій країні, але її рівень всюди різний, а в недемократичних, тоталітарних державах влада тримається завдяки пропаганді. Пропаганда буває двох видів внутрішньою, яка розрахована на пересічного громадянина всередині країни, та зовнішньою, яка працює проти іншої країни або цілого альянсу. Після закінчення Холодної війни і розпаду Радянського Союзу рівень як зовнішньої так і внутрішньої пропаганди між країнам згас. Але вже в 2014 році Росія розпочинає проти України гібридну війну, окупувавши Крим та розпочавши війну на Донбасі, країна агресор починає проводити інформаційну пропаганду проти України використовуючи телебачення та Інтернет. Росія штампує тисячі фейків на будь-який смак від «хлопчика в трусиках, якого розп'яли на хресті»⁷ до того, що Україна не є самостійною державою і є всього на всього «маріонеткою Заходу»⁸, російська пропаганда навіть оживила таке поняття, як «бандеровці». Але апогеєм російської пропаганди став початок повномасштабного вторгнення Росії на територію України.

У захопленні села та міста крім військового контингенту заходить і офіційна російська пропаганда і Херсонщина не стала винятком. Херсон став єдиним адміністративним центром, який змогла захопити російська армія з 2014 року тому особливий аспект пропаганди був приділений саме цьому місту. Працюючи над дослідженням, нами було взято примірники “Надднепрянской правды” у кількості трьох екземплярів, два примірники “Комсомольской правды” та декларацію “Русский Херсон”. Ці всі екземпляри нами були зібрані та збережені у період окупації правого берегу Херсонщини.

«Комсомольская правда» починає свою історію в 1925 р., як щоденна газета, що повинна була висвітлювати справи комсомолу. За свою столітню історію газета залишалася головним рупором пропаганди СРСР, серед періодичних видань, вже після розпаду Радянського Союзу газета зробила ухил на світське життя зірок, а після початку російської агресії проти України повернулася до своїх коренів.

«Надднепрянская правда» - херсонська газета, яка друкувалася з 1917 року і була органом Херсонського обкому Компартії України та обласної ради народних депутатів⁹. До початку повномасштабного вторгнення газету видавали обмеженим накладом не більше 100 копій. Через проблеми з фінансуванням. Після окупації Херсону видавництво перейшло на сторону ворога і почало поширювати ворожу пропаганду на жителів Херсонщини.

Проаналізувавши газети «Надднепрянская Правда» та «Комсомольская Правда» в період липень – серпень 2022 року можна сказати, що основна пропаганда стосується «ущімлення» прав російськомовних, Майдану 2014, який вони називають державним переворотом під час якого до влади потрапили «нацисти» і «бандерівці» та спільної історії Херсонщини, що йде всю свою історію рука об руку із «старшим братом» Росією.

Хоча періодичні видання вже не встигають за швидкісним потоком інформації і залишаються «вікном» у світ лише для людей похилого віку, у яких немає доступу до альтернативної інформації, пропагандисти у своїх газетах звертаються також і до молоді та закликають їх до поїздок в окупований ще в 2014 році Крим для відпочинку в літніх таборах, а також вони оголошують про початок вступної кампанії в університети Херсону та початок нового навчального року за російською програмою в усіх функціонуючих школах Херсонщини. Крім того, в газетах за цей період починається кампанія за референдум про вступ Херсонської області до складу Російської Федерації.

Апогеєм російської пропаганди на території Херсонщини стала декларація “Русский Херсон”. 30 липня 2022 року в приміщенні Херсонського державного університету відбувся форум, який отримав назву “Мы вместе с Россией”, в якому за словами пропагандистів прийняло участь близько 1000 делегатів із всіх районів Херсонської області. На цьому зібранні було проголошено основні принципи декларації, ось декілька з них написані мовою оригіналу:

- Недопустимость нацизма, фашизма, расизма в любых проявлениях, языковой и национальной дискриминации;
- Право на самоопределение народа Херсонской области и других народов и регионов;
- Приоритет традиционной русской славянской культуры и языка.

Хоча в доктрині і зазначено про недопустимість мовної дискримінації, але поширеним явищем на окупованих територіях є викрадення україномовних жителів та ув'язнення їх у місцеві в'язниці та катівні, які в народі прозвали “взяли на підвал”, в цих катівнях людей змушували зізнаватися, що вони наводили артилерію ЗСУ на об'єкти російської армії або були причетні до спонсорування армії України.

Також крім екскурсу в історію в декларації в кількох абзацах описано майбутнє, яке очікує Херсонщину під керівництвом Росії, а саме інтеграція регіону в транспортну, інфраструктурну, енергетичну та портову систему Російської Федерації.

Як ми можемо помітити, пропаганда Росії на окупованих територіях, а в нашому випадку на території Херсонщини, базується на трьох стовпах: історія, мова та віра. В цьому плані російська пропаганда розмиває будь-які кордони між Україною та Росією, для них “коварный Запад” підступно розділив колись велику державу СРСР, щоб знищити Росію. Тому для нинішнього режиму в Росії та його очільника Володимира Путіна ми навіки залишимося їхнім придатком, який немає ніякого права хоч на якусь незалежність, бо як говорить російська пропаганда з періодичних видань, з телевізору, інтернету чи радіо: “Киев - мать городов русских”, тому поки вони не візьмуть під свій контроль всю Україну вони не заспокояться. А нам, в свою чергу, потрібно боротися проти російської пропаганди, бо на жаль, більша половина Херсонщини все ще залишається під окупацією Росії, яка триває майже 4 роки.

Література

1. Декларация «Русский Херсон» С.22 - 2022
2. Комсомольская правда Специальный выпуск «Освобожденные территории» №7 июль 2022 С.8
3. Комсомольская правда Специальный выпуск Херсон №11 Август 2022 С.8
4. Надднепрянская Правда №6 4 августа 2022 С.12
5. Надднепрянская Правда №8 18 августа 2022 С.12
6. Надднепрянская Правда №9 25 августа 2022 С.12
7. https://youtu.be/kgfkWExDrUQ?si=96f_ep1H1NXdfk4l
8. <https://youtu.be/RLhMmg6Hoh4?si=ByEAZcolsd-FnEFD>
9. <https://esu.com.ua/article-71518>

КРИМ У ПРАЦЯХ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ДІАСПОРНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ: МІЖ ПАМ'ЯТТЮ, ВИГНАННЯМ І ПОВЕРНЕННЯМ

Упродовж різних історичних періодів Кримський півострів посідав центральне місце у змаганнях між імперськими та національними історичними традиціями, що прагнули символічно «привласнити» його минуле. У радянській та пострадянській історіографії Криму помітною залишається відсутність кримськотатарського голосу, що зумовило формування феномену «невидимості» кримськотатарського досвіду в академічному дискурсі. Ця відсутність була наслідком офіційної ідеологічної політики СРСР, спрямованої на маргіналізацію народів, визнаних «ненадійними» після Другої світової війни. Метою цього тексту є простежити, як у діаспорній історіографії кримських татар вибудовується власний історичний наратив Криму - як простору пам'яті, вигнання та повернення. Такий підхід дозволяє не лише реконструювати альтернативний образ минулого, а й виявити механізми формування національної ідентичності в умовах постколоніальної травми.

Історична література кримськотатарської діаспори не має значного обсягу досліджень і публікацій, оскільки історіографія Криму середини ХХ-х років є мало дослідженою. Для кримських татар вона була особливо недосяжною через депортацію 1944 року, яка розпорошила народ у різних частинах СРСР. Попри це ми можемо реконструювати їх погляд на батьківщину крізь праці окремих авторів та дослідників. Почнемо з Метіна Кирима, діаспорного кримськотатарського публіциста, що пов'язує анексію Криму Російською імперією у 1783 р. з депортацією 1944 року та говорить про це як про кульмінацію імперської політики. У своїй статті в журналі «Емаль» під назвою «Кримське ханство, анексія і заслання 1944 року» він також згадує про фіктивну реабілітацію кримських татар 1967 року в якій Радянський союз визнавав несправедливою депортацію кримських татар і вирішував, що їх слід амністувати, проте їм так і не дозволили повернутись додому [2].

Наступним дослідником, що допомагає нам реконструювати діаспорні погляди на цей період історії є доктор Кемаль Озджан описує, що процес депортації відбувався з жорстокістю та за мовчазної згоди місцевого населення. Перевезення кримських татар відбувалось в нелюдських умовах: тісні вагони, старі човни тощо [4]. Також автор зазначає, наприклад, що узбецький народ приймав депортованих кримських татар дуже охоче, але з почуттям жалості. Автор пояснює це тим, що місцеве населення було під впливом радянської пропаганди, що зображувала депортоване населення як зрадників та ворогів народу, але досвід співжиття з ними зруйнував пропагандистську парадигму [4]. Також він зазначає, що держава надавала по 5000 рублів на родину з терміном пошанення в 7 років на будівництво будинків та облаштування в поселеннях для засланих в Узбекистан.

Проте цих грошей не було достатньо, і кримські татари влаштовувалися на вже існуючі підприємства, поступово перетворюючись на робочу спільноту. Автор окремо згадує про Петра Григоренка, Андрія Сахарова та інших як людей, що надавали підтримку кримським татарам у Москві. Найбільшим виступом у історичній пам'яті кримських татар стала демонстрація 1968 року в Чирчику, поблизу Ташкента. Офіційно вони святкували день народження Владіміра Леніна та традиційне свято "Дервіза", проте це був лише привід заявити про себе радянській владі. Цей виступ було жорстоко розігнано за допомогою міліції[4].

Решат Джемільєв у своїй статті «Погляд на сучасний стан кримськотатарського національного питання» говорить про очікування кримських татар про відновлення справедливості під час промови Нікіти Хрущова на ХХ з'їзді Комуністичної партії

радянського союзу яка засуджувала діяльність Іосіфа Сталіна. Також він говорить про зустрічі національних делегацій з представниками влади, зокрема з Анастасом Мікояном, Юрієм Андроповим тощо [1]. Автор зображує період національного руху, як час політичного тиску, через вбивства активістів у в'язницях, спонукання до самогубств та навіть до акту самоспалення [1]. На думку Решата Джемілева: «Метою радянської адміністрації було придушити наш національний рух і стерти з пам'яті нації слово «Крим». Влада не шкодувала засобів для розколу кримськотатарського національного руху за рахунок людей зі слабким характером, і ці зусилля тривають і сьогодні» [3].

Едіге Киримал в статті «Кримські тюрки» або «Кримські татари» говорить про рух кримських татар, як про інструмент підвищення рівня розголосу проблеми кримських татар і наголошує на підтримці українських та російських прогресивних кіл цього руху [3]. Важливим в колективній пам'яті для Кримських татар став момент самоспалення Муси Махмута, якого намагалися вивезти з Криму куди він пересилився зі своєю родиною та купив власний будинок [4].

Праця професорки Грети Юлінг з університету Мічиган під назвою «Попа пам'яттю: депортація і повернення кримських татар» є важливим джерелом для відтворення діаспорного історичного письма, оскільки написана вона на основі польових інтерв'ю з кримськими татарами, які намагались повернутись у 1960-1980-х роках на територію Кримського півострова. Цей період описується як час коли кримські татари намагались повертатись додому не думаючи про матеріальні інтереси чи цінності вони просто прагнули повернутись та утвердитись на своїй землі. [5, с.208]. Проте часто це було майже неможливо, оскільки їх повторно депортовували чи заарештовували, лише одиницям вдавалось залишитись в Криму. Лише в період після 1989 року цей процес був полегшений, проте створювались додаткові бюрократичні перепони: безробіття, дискримінація чи вороже ставлення [5, с.209].

Отже, аналіз кримськотатарської діаспорної історіографії дозволяє зробити висновок, що події середини ХХ століття осмислюються її представниками як одночасно національна трагедія та момент формування політичної суб'єктності. Депортація 1944 року постає як кульмінація імперської політики, спрямованої на руйнування кримськотатарської ідентичності, проте саме ця травма стала підґрунтям для консолідації спільноти й відновлення національного руху. У працях діаспорних авторів простежується формування власного історичного наративу, де пам'ять про вигнання поєднується з ідеєю повернення й боротьби за право на рідну землю. Попри офіційні радянські спроби «реабілітації», відсутність визнання самого імені «кримські татари» підкреслює тривалість політики виключення. Водночас тексти діаспори фіксують стратегії спротиву, солідарність з демократичною інтелігенцією та перетворення пам'яті про депортацію на чинник самоусвідомлення і культурного виживання народу.

Література

1. CEMİLEV, R. *Kırım Tatar Millî Meselesinin Son Durumuna Bir Bakış*. *Emel Dergisi*, 176, 1990. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://emelvakfi.org/emeldergisi/kirim-tatar-milli-meselesinin-son-durumuna-bir-bakis>
2. KIRIM, M. *Kırım Hanlığı, İlhakı ve 1944 Sürgünü*. *Emel Dergisi*, 133, 1982. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://emelvakfi.org/emeldergisi/kirim-hanligi-ilhaki-ve-1944-surgunu>
3. KIRIMAL, E. *Kırım Türkleri*. *Emel Dergisi*, 59, 1970. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://emelvakfi.org/emeldergisi/kirim-turkleri>
4. ÖZCAN, K. *Kırım Türklerinin Sürgünü ve Millî Mücadele Hareketi (1944–1990)*. *Emel Dergisi*, 26 Mayıs 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://emelvakfi.org/emeldergisi/kirim-turklerinin-surgunu-ve-milli-mucadele-hareketi-1944-1990>

5. UEHLING, G. L. *Beyond Memory: The Crimean Tatars' Deportation and Return*. New York: Palgrave Macmillan, 2004. 294 p.

ВІДНОВЛЕННЯ ТА ІННОВАЦІЇ: СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНОЇ ХЕРСОНЩИНИ

У процесі підготовки даного дослідження ми переконались, що питання соціального захисту вразливих груп на деокупованій Херсонщині сьогодні потребує не лише теоретичного осмислення, а й практичних, емпіричних обґрунтованих рішень. Воєнна реальність регіону не дозволяє розглядати соціальну політику у звичних форматах: фактично кожен аспект повсякденного життя місцевих громад позначений поєднанням гуманітарних потреб, наслідків військових дій та тривалої психологічної напруги. Під час роботи в регіоні – спілкування з місцевими мешканцями, волонтерами, соціальними й адміністративними працівниками – ми неодноразово стикалися з тим, що формальні нормативні схеми просто не відповідають складності реальних ситуацій. Люди продовжують жити в умовах постійних обстрілів, обмежених ресурсів, втрати стабільних соціальних зв'язків і багаторівневих травматичних переживань, які формувались ще з часів тимчасової окупації.

Саме тому, наукова новизна дослідження полягає у запропонованому нами концепті «динамічного соціального захисту» – підході, який сформувався на основі поєднання польових спостережень, інтерв'ю та аналізу локальних управлінських рішень. Йдеться про модель, що враховує нестабільність ризиків, необхідність швидких інтервенцій та ключову роль локальних ініціатив. Традиційні схеми соціальної допомоги, орієнтовані на відновлення довоєнного статусу-кво, виявляються непридатними, натомість громади потребують адаптивних та гнучких механізмів, що одночасно забезпечують гуманітарну, психологічну та цифрову підтримку.

У межах дослідження зосереджена увага на конкретних групах, які демонструють найвищий рівень соціальної вразливості: літні люди, особи з інвалідністю, самотні батьки, багатодітні родини, мобілізовані та їхні родини, внутрішньо-переміщені особи, волонтери та жителі прифронтових сіл [3, 112]. Під час глибинних розмов часто виявлялися моменти, неочевидні у формальних звітах: наприклад, неможливість безпечно дістатися до пунктів видачі гуманітарної допомоги через зруйновані дороги чи обстріли, або дронний контроль доріг, довгий шлях до найближчого лікаря, недовіра до соціальних інституцій після досвіду окупації та відмова звертатись по допомогу навіть у критичних випадках [4, 22].

Методологічно робота ґрунтується на поєднанні якісних і кількісних підходів, але саме наративний аналіз став ключовим інструментом для виявлення повсякденних практик виживання [1, 78]. Нам доводилось документувати свідчення про те, як люди організовували побут під час обстрілів і дронних атак, які мережі взаємодопомоги працювали в умовах відсутності державних служб, як саме змінювався ритм життя після деокупації. Ці історії дозволили окреслити «білі плями» соціальної політики, які залишаються непомітними у статистиці, але визначають реальні потреби громад [2, 212].

У роботі приділено увагу й тим інноваційним практикам, які сьогодні вже впроваджуються на Херсонщині. Це, зокрема, мобільні бригади соціальної підтримки для віддалених сіл, цифрові інструменти швидкої реєстрації потреб, використання дронів для моніторингу доступності гуманітарних маршрутів, створення локальних «пунктів стійкості», де люди можуть отримати укриття, зв'язок, мінімальну медичну та психологічну допомогу. Ці рішення вивчалися як з позиції їхньої організаційної логіки, так і через особисті відгуки користувачів [3, 210].

Разом із тим, польова робота дозволила побачити і системні бар'єри: нестача кваліфікованих соціальних працівників, висока плинність кадрів у прифронтових

громадах, недостатня координація між державними й недержавними структурами, обмежені енергетичні можливості та непередбачуваність військової ситуації. Аналіз цих бар'єрів дав змогу окреслити необхідні умови для підвищення ефективності соціального захисту: зменшення бюрократичного навантаження, розширення повноважень локальних адміністрацій, інтеграцію цифрових платформ у щоденну роботу соціальних служб, а також офіційне визнання та підтримку волонтерських мереж, які залишаються ключовим ресурсом у регіоні [3, 230].

Узагальнююче проведене дослідження, ми наголошуємо, що відновлення деокупованої Херсонщини потребує нової моделі соціального захисту, здатної працювати в умовах довготривалої невизначеності. Концепт «динамічного соціального захисту», сформований на основі емпіричних даних та особистих польових спостережень, може слугувати базою для розробки нових рішень, які поєднують оперативність, психологічну підтримку, цифрові інструменти та активну участь місцевих громад. Цей підхід, на нашу думку, має потенціал бути масштабованим і для інших деокупованих територій України, формуючи оновлену модель соціальної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Література:

1. Бек У. Суспільство розвитку. На шляху до іншої модерності / пер. з нім. К. Кондратюк. Київ: Основи, 2000. 383 с.
2. Мертон Р. Соціальна теорія і соціальна структура / пер. з англ. В. Кулеба. Київ: Юніверс, 2004. 512 с.
3. Соціальна політика України: виклики воєнного часу / за ред. О.М. Балакіревої. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2023. 248 с.
4. Стратегія відновлення та розвитку Херсонської області після деокупації. Херсон: Воєнна адміністрація Херсонської області, 2023. 54 с.

*Грицай Д.А., Черемісін О.В.,
Херсонський державний університет*

УСНА ІСТОРІЯ ОКУПАЦІЇ ХЕРСОНЩИНИ: СВІДЧЕННЯ МІСЦЕВИХ ЖИТЕЛІВ

Актуальність теми полягає у фіксації та науковому осмисленні досвіду життя цивільного населення Херсонщини в умовах тимчасової окупації 2022 року-як у вимірі безпосередніх загроз життю й свободі, так і в площині довготривалих соціально-психологічних наслідків. Від перших днів повномасштабного вторгнення на Півдні України, де зійшлися жорстокість окупаційної практики та незламність громади, виник запит на достовірний, неідеологізований наратив. Саме усноісторичні свідчення як «голоси очевидців» дозволяють вивести дослідження за межі суто військово-оперативної оптики й сформувати цілісну картину повсякденності під тиском репресивного режиму, гуманітарної кризи, інформаційної блокади та культурної асиміляції. Актуальність посилюється потребою збереження пам'яті й побудови доказової бази для подальших юридичних, історичних і психологічних студій, а також суспільної реабілітації постраждалих громад.

Метою дослідження є реконструкція переживань, практик виживання та форм спротиву мешканців Херсонщини в умовах російської окупації через усні свідчення респондентів, зібрані в інтерв'ю 2024-2025 років. Досягнення цієї мети передбачало: окреслення сучасного поля усноісторичних ініціатив, журналістських і документальних проєктів, що фіксують досвід війни [1-4]; аналіз механізмів тиску окупаційної влади на цивільне населення та відповідних реакцій громад; виявлення мотивів і траєкторій вимушених виїздів з тимчасово окупованої території; опис емоційно-психологічного стану респондентів до, під час та після деокупації/евакуації; співвіднесення індивідуальних історій із науковими узагальненнями, репрезентованими у спеціальній літературі про Херсон періоду 2022 року [5; 6].

У контекстуальному вимірі окреслено інформаційно-медійний та науково-документальний каркас, що дозволяє працювати з достовірними, етично вивіреними наративами. Спираючись на «білий список» доброчесних українських медіа Інституту масової інформації, сформовано пул джерел, здатних тримати високу планку фактчекінгу й відповідальності в темі війни [1]. Паралельно розглянуто спеціалізовані ініціативи, серед яких «Невидимий батальйон», що вводить до фокусу досвіду війни очима жінок – солдаток, волонтерок, медиків - і тим самим розширює спектр репрезентованих соціальних ролей та етичних дилем [2]. До аналізу залучено цикли «Свідчення війни» та «Голоси війни», які дають змогу зіставляти індивідуальні історії цивільних і військових, простежуючи повторювані емоційні та поведінкові патерни у ситуаціях небезпеки, втрати, вимушеної мобільності та невизначеності [3; 4]. Наукову опору становлять праці О. Черемісіна та співавторів, де емпіричні масиви інтерв'ю з мешканцями Херсона поєднані з аналітичним реконструюванням ходу подій 2022 року та логіки цивільного спротиву, що дозволяє вивести індивідуальні свідчення у поле узагальнених висновків [5; 6].

Емпіричний вимір базується на серії інтерв'ю з мешканцями Херсонщини різного віку й соціального стану та фіксує трансформацію первинного шоку в «повсякденність небезпеки». У цих оповідях щільно переплетені дефіцит базових ресурсів - ліків, продуктів, стабільних комунальних послуг - з інформаційною ізоляцією та страхом довільних обшуків і затримань. Респонденти описують швидке згортання звичних інституцій повсякденності й їх витіснення репресивними практиками: примусовим контролем комунікацій і гаджетів, тиском на символічну сферу (обов'язкові «знаки лояльності», нав'язувані прапори, «перевиховання»), спробами впровадження

альтернативних освітніх і правових норм, націлених на витіснення української ідентичності. Водночас у матеріалах чітко проступає спектр спротиву - від відкритих мітингів перших тижнів до «тихого» підпілля: волонтерських мереж, обміну перевіреною інформацією, дрібних актів саботажу. Важливу стабілізуючу роль відіграють горизонтальні зв'язки - сусідські кола взаємодопомоги, родинні «ланцюжки турботи», неформальні спільноти, що частково компенсують руйнацію формальних сервісів і повертають людям відчуття взаємності та гідності.

Окремим тематичним вузлом виступає вимушений виїзд із тимчасово окупованих територій: рішення, що визріває не одномоментно, а як кумуляція загроз життю, гуманітарного знесилення та психологічного виснаження. Свідчення фіксують типовий маршрут переживання: «порогові» події (зникнення знайомих, небезпека для дітей, недоступність життєво важливих ліків) - тривожний, небезпечний шлях із багаторазовими перевірками на блокпостах і контролем особистих даних - короткий період полегшення після прибуття - і складна адаптація до нового середовища з пережиттям втрати дому, розривом соціальних зв'язків, потребою психологічної підтримки, особливо для дітей. Емоційний ландшафт оповідей позначений тривожно-депресивною симптоматикою, панічними атаками, порушеннями сну, соматичними загостреннями у людей похилого віку; водночас саме інтерв'ю як практика проговорювання травми працює терапевтично - повертає відчуття голосу й суб'єктності, допомагає перетворити травматичний досвід на артикулябельний зміст для себе, громади й дослідницької спільноти. У підсумку контекстуальний і емпіричний виміри «замикаються» один на одному: перевірені медійні та наукові корпуси [3] задають етичні та методологічні орієнтири, а живі свідчення наповнюють їх людською фактурою, формуючи цілісну картину окупаційної повсякденності, логік спротиву та вимушеної мобільності.

Основні висновки зумовлюють кілька тез. По-перше, окупація Херсонщини створила «тотальний режим невизначеності», де поєдналися насильство, дефіцит і контроль смислів; у цих умовах саме локальні мережі солідарності стали ключовим ресурсом виживання й гідності. По-друге, усноісторичний підхід продемонстрував високу евристичність: він дозволяє відновити «дрібну фактуру» життя, яку не вловлюють офіційні зведення, і водночас надає матеріал для міждисциплінарного аналізу—від соціології травми до психології кризи. По-третє, рішення про виїзд формувалося як результат накопиченої загрози, а не одномоментної події; відтак політики підтримки ВПО мають враховувати тривалу фазу адаптації, у тому числі доступ до психологічної допомоги для дорослих і дітей. По-четверте, фіксація свідчень і їхня наукова інтерпретація—не лише питання пам'яті, а й інструмент відновлення справедливості, що створює підґрунтя для майбутніх правових оцінок і реабілітаційних програм. Нарешті, звільнення правобережної частини області, попри символічний перелом, не скасовує тривалих наслідків окупації; тому системна робота з архівами інтерв'ю, документальними й журналістськими корпусами є необхідною умовою для формування відповідальної історичної культури та практик відновлення.

Література

1. Білий список: 11 медіа, що стали найякіснішими. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/news/bilyj-spysok-11-media-shho-staly-najyakisnishymy-i60964> (дата звернення: 09.05.2025).
2. Адвокатський проєкт «Невидимий батальйон». URL: <https://invisiblebattalion.org/> (дата звернення: 09.05.2025).
3. Свідчення війни. YouTube-плейлист. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLOCzBxAS6WnBzMJn8paHvKNSwR3zFpvk3> (дата звернення: 09.05.2025).

4. Голоси війни. YouTube-плейлист. URL:
https://www.youtube.com/playlist?list=PL-vo_LLDN2TF8wIStIIfz5--z_qFsD1-h (дата
звернення: 09.05.2025).
5. Черемісін О. В. Літопис цивільного спротиву Херсона у вимірах
повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році. Суми: Університетська книга,
2023. 482 с.
6. Черемісін О. В., Михайленко Г. М. Херсон 2022: з Україною в серці.
Суми: Університетська книга, 2024. 320 с.

**PSYCHOLOGICAL FEATURES
OF EXPERIENCING COLLECTIVE TRAUMA
(ON THE EXAMPLE OF THE POPULATION OF THE IVANO-FRANKIVSK
REGION)**

The full-scale Russian-Ukrainian war has brought to the fore the issue of mental health in society, as any military action is not limited to physical destruction but also causes deep psychological trauma.

At the same time, the war has also brought to the surface the issue of collective trauma. The events that have been unfolding in Ukraine since the fall of 2013 are Ukraine's latest systemic collective trauma, and the full-scale invasion by the Russian Federation on February 24, 2022, marked its peak [3, p. 162]. Collective trauma is a traumatic psychological experience shared by entire groups of people that deeply affects each member of the group, thus becoming part of their cultural identity. Typically, it can occur even in people who were not directly involved in the event. Psychological trauma is experienced by witnesses, victims of war, and those who help the victims (doctors, volunteers, emergency workers). The most common manifestations of collective trauma among Ukrainians are anxiety, depression, phobias, and various fears. Addictions, particularly to alcohol, are increasing significantly. Psychotic disorders and a number of psychosomatic disorders, post-traumatic stress disorder (PTSD) are consistently observed [5].

In May 2025, the author of the article conducted a survey among adult residents of the Ivano-Frankivsk region. The study, which was conducted through a Google form, involved 101 respondents. The vast majority of respondents were aged 20–40, with women outnumbering men (64,4%). The purpose of the survey was to comprehensively assess and conduct an in-depth analysis of negative psycho-emotional states (anxiety, depression, traumatic stress) and trauma-related cognitive processes among the adult population of the Ivano-Frankivsk region (as a rear region) in the context of the current Russian-Ukrainian war, as well as to identify resources for overcoming traumatic experiences.

The results show that 88,1% of respondents have relatives or friends who fought or continue to fight in the Russian-Ukrainian war, with 44,6% of the total sample having five or more relatives or friends involved in combat operations; 68,3% of respondents had a relative or friend who was hospitalized or died as a result of war injuries; 8% of respondents lost a relative due to the war, 15,8% lost a close friend, and 14,9% lost another close person. In other words, virtually one in three (38,6%) lost someone close to them as a result of the fighting.

To measure anxiety in the sample, the Generalized Anxiety Disorder-7 (GAD-7) questionnaire was used, which is designed to assess anxiety symptoms in a person over the past two weeks. According to the GAD-7, 19,8% (20) of respondents had no symptoms of anxiety, 50,5% (51) showed mild symptoms, 18,8% (19) showed moderate symptoms, and 10,9% (11) showed clinically significant symptoms. Studying anxiety levels is important for researching collective trauma in the context of the Russian-Ukrainian war, as it is war that creates extreme conditions that greatly increase stress and anxiety levels in the population.

Depression is another big issue caused by the current Russian-Ukrainian war. Not being able to keep their families safe, hearing about new tragedies in the news all the time, and not seeing any hope for things getting better anytime soon makes some people feel really isolated

and hopeless. According to the PHQ-9 methodology, 19,8% (20) of respondents have no depression or minimal symptoms, 35,7% (36) have mild depression, 23,8% (24) have moderate depression, 17,8% (18) have moderate depression, and 2,9% (3) have severe depression.

Almost every second respondent is dissatisfied or very dissatisfied with their sleep patterns. Unfortunately, there is a lack of research in Ukraine describing sleep disorders in civilians during wartime and their connection to anxiety and depression. The few studies conducted in Ukraine show that two-thirds of Ukrainians suffer from sleep disorders of varying intensity [4, p. 1].

In the context of healing from the collective trauma of the Russian-Ukrainian war, it is important to establish a tribunal for crimes committed by the Russian Federation during its military aggression in Ukraine [2, pp. 45-46]. Psychiatrist and collective trauma expert O. Chaban believes that if the current war is not brought to a logical conclusion, and therefore there is no new Nuremberg trial and punishment of criminals, there will be no sense of victory for justice, and then «the war will end physically, but not in people's minds». In fact, this will be a continuation of collective trauma, which is likely to contribute to an increase in cardiovascular diseases and oncological pathologies among Ukrainians [1].

Thus, the study demonstrates a high degree of indirect but deep involvement in the Russian-Ukrainian war. Despite living in a relatively safe region, a significant percentage of respondents have suffered losses due to the war. These losses underscore the profound and irreversible impact of the war on the psycho-emotional state of the sample, as loss is a powerful traumatic factor. The survey results also record significant changes in worldview and cognitive processes, reflecting a violation of the basic sense of security and trust. However, it is important to remember that in any trauma there are resources for post-traumatic growth.

Literature

1. The war will end physically, but not in people's minds. Academician Oleg Chaban on the challenges awaiting Ukrainians. URL: <https://www.village.com.ua/village/life/podcast/342453-akademik-oleg-chaban-pro-mentalni-bitvi-nas-i-ditey>
2. Gornostai P. Overcoming collective trauma in the context of Ukraine's integration into the European cultural and historical space. Problems of Political Psychology. 2022. Issue 11 (25). Pp. 38-55. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol25-Year2022-86>
3. Gornostai P. Psychology of collective trauma: monograph; National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology. Kropyvnytskyi: Imex-LTD, 2023. 336 p.
4. Morozuk K. Sleep disorders caused by war. Psychosomatic Medicine and General Practice. 2023. Vol. 8. No. 2. <https://1167t8fpq4ow6pae.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/428>
5. Psychiatrist Oleg Chaban: Every second emigrant feels guilty. URL: <https://www.sestry.eu/statti/psihiatr-oleg-chaban-vidchuttya-provini-ie-u-kozhnogo-drugogo-ukrayincy>

РОБОТА В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ: ВИЖИВАННЯ ЧИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УСНО-ІСТОРИЧНИХ СВІДЧЕНЬ)

В українській історіографії вже тривалий час помітна тенденція до активного використання усно-історичних методів. Після 1991 року, з відновленням незалежності, відбулося значне оновлення історичних досліджень і переосмислення численних періодів історії, особливо подій XX–XXI століття, які ще можна реконструювати через призму особистих свідчень.

Не залишилася поза увагою істориків та науковців інших сфер і тема окупації Херсона 2022 р., яка вже знайшла відображення у багатьох наукових дослідженнях. З-поміж авторів, що застосовують методологію усної історії, слід виокремити О. Черемісіна, Г. Михайленко, С. Водотику, Н. Кузовову, О. Бойкова. За період кінця 2024-го та початку 2025-го років були опубліковані ґрунтовні дослідження, в яких висвітлюють різні сфери життя населення, перебіг окупації.

Насамперед, стаття О. Черемісіна, що була видана у 2024 році, «Реконструкція початку повномасштабного вторгнення росії в Україну крізь призму усної історії на прикладі м. Херсон», де автор аналізує готовність/неготовність мешканців м. Херсон до повномасштабного наступу та окупації [5].

Крім того, С. Адамович підготував публікацію, в якій дослідив питання цілеспрямованого руйнування освітньої інфраструктури Півдня України, до чого він відносить не тільки руйнування, знищення та захоплення будівель шкіл, університетів, а й репресивні заходи до українських педагогів і науковців, русифікацію учнів та студентів[1].

У межах даного дослідження розглядається питання трудової діяльності в умовах окупації, які не ставали предметом ґрунтовного відтворення у роботах попередників. Джерельною основою розвідки є задокументовані свідчення херсонців, які пережили окупацію та брали участь у трудовій діяльності в цей час.

Дослідження проведене у межах науково-дослідної роботи «Окупація та визволення Херсона: Антонівський міст, Бузковий гай, героїзм цивільного спротиву», ініційованої ректором ХДУ професором Олександром Співаковським.

Для відтворення умов праці в період окупації залучено свідчення респондентів Павлюк Анни, Зінчина Володимира, Ширко Наталі, Галини Петрівни, які пережили повний термін окупації.

Російська збройна агресія проти України, що переросла у повномасштабну війну, призвела до тимчасової окупації міста Херсон, що стало несподіваним для місцевого населення. Окупаційна влада запровадила повний контроль над основними сферами життєдіяльності громадян – пересуванням, постачанням продовольства, засобами зв'язку, трудовою діяльністю, а також обмежила доступ до інформації й застосовувала репресії проти осіб із проукраїнськими переконаннями.

Продовольча ситуація в місті протягом всього періоду окупації залишалася складною, а можливості отримувати грошові доходи були обмеженими, особливо для осіб середнього віку. За таких умов перед цивільним населенням постала дилема: яким чином забезпечити власне існування та чи може робота в умовах окупації розцінюватися як співпраця з окупаційною владою або зрада рідної держави?

Аналіз інтерв'ю дає змогу виокремити три основні моделі залучення населення до трудової діяльності в умовах окупації.

Перша модель – вимушена робота, спрямована на збереження життя та забезпечення функціонування міста. Для більшості опитаних така діяльність мала вимушений характер і була зумовлена необхідністю підтримання життєдіяльності

міського середовища та надання допомоги населенню. До цієї категорії належать медичні працівники, комунальні служби, енергетики, рятувальники та інші фахівці критичних сфер.

Зокрема, Галина Петрівна, медична сестра за освітою, на момент початку повномасштабного вторгнення працювала за фахом. У своєму інтерв'ю вона розповідає, що продовжувала здійснювати свій професійний обов'язок, надаючи медичну допомогу населенню. Респондентка зазначає, що медичні працівники залишалися на робочих місцях попри присутність озброєних військових у медичних закладах. Окупантами було висунуто декілька вимог до неї та її колег: по-перше, спілкування російською мовою, а, по-друге, користування російськими мобільними операторами. Пані Галина на відріз відмовилася від отримання російського паспорта, сподіваючись на скоріше визволення Херсона [2].

Аналогічна ситуація була описана Зінчиним Володимиром. Під час окупації він працював оператором насосної станції. Він характеризує свою діяльність як вимушену і соціально необхідну, спрямовану виключно на запобігання підтопленню житлових будинків. Оплату праці здійснювала російська організація в рублях, однак сам респондент підкреслює, що не підтримував окупаційну владу. Більше того, на пропозицію «начальства» переїхати на лівобережну Херсонщину, він відповів категоричною відмовою і залишався в Херсоні [3].

Розглянуті свідчення висвітлюють одну з найскладніших морально-правових дилем періоду окупації – питання про межу між вимушеною працею та колабораціонізмом. У ситуаціях, коли діяльність населення була спрямована на підтримання функціонування міста, таку роботу не можна однозначно кваліфікувати як співпрацю з окупаційною владою чи державну зраду.

Друга модель становить усвідомлене співробітництво з окупаційною владою (так званий колабораціонізм). До цієї категорії належать особи, які добровільно (без примусу) погодилися працювати на користь окупаційної адміністрації, зокрема, займаючи відповідальні посади. Частіше за все люди приймають рішення служити інтересам ворога з ідеологічних, кар'єрних або матеріальних міркувань (не задля виживання, а з метою розвитку бізнесу). Такі дії, як правило, супроводжуються активною участю у функціонуванні окупаційної адміністрації, допомогою у проведенні «референдумів», впровадженні чужої системи освіти, пропаганді та переслідуванні проукраїнських громадян. Самі ці форми поведінки можна вважати проявами колабораціонізму у його прямому значенні. Так, прикладами можуть бути окремі представники освітньої сфери, які погодилися викладати за російськими навчальними програмами, тим самим сприяючи легітимізації окупаційної присутності у сфері освіти.

Найяскравішим прикладом прояву усвідомленої зради може виступати очільник окупаційної влади В. Сальдо, який був призначений окупантами «головою» обласної адміністрації в Херсоні.

Ще однією формою свідомого колабораціонізму стала активна інформаційно-агітаційна діяльність, коли мешканці міста у липні–вересні 2022 року добровільно розповсюджували агітаційні матеріали, відкрито висловлювали підтримку ворога. Також, під час проведення фейкового референдуму про приєднання Херсонщини до рф, деякі особи добровільно долучалися до роботи «комісій».

Не менш небезпечною формою прояву співробітництва з окупантами стало знищення української символіки та виправдовування збройної агресії рф, участь у пропагандистських акціях.

Показовим прикладом громадянського спротиву окупаційній політиці є Наталія Ширко, учителька біології. У своєму свідченні вона зазначає, що отримала пропозицію продовжити викладацьку діяльність у школі під контролем окупаційної адміністрації, однак свідомо відмовилася від співпраці, обравши вихід на пенсію. Її позиція залишалася послідовною: праця на користь окупаційної влади є проявом зради [6].

У межах третьої моделі трудова діяльність слугує не лише засобом заробітку чи підтримання життєдіяльності міста, а й для прикриття підпільної діяльності (збору та передавання розвідувальних даних). На прикладі Анни Павлюк видно, що місце роботи в магазині одягу створювало доступ до представників окупаційних структур і проросійських медіа. Розповсюдження інформації відбувалося завуальовано для самих окупантів: формальні запитання та побутові коментарі трансформувалися у маркери для перевірок отриманих даних (приїзд «важливої» окупаційної особи, розміщення російських підрозділів чи техніки), які далі передавалися через надійні канали до українських чатів і військових. Така стратегія поєднувала повсякденну діяльність із цілеспрямованою підпільною роботою, збільшуючи її ефективність і знижуючи ризик виявлення [4].

Таким чином, трудова діяльність у період окупації виявилася багатовимірним процесом, у якому поєдналися елементи виживання, спротиву та зради. Вона не може бути оцінена однозначно, оскільки люди перебували в межах постійного балансу між моральним вибором, фізичною безпекою та патріотичними переконаннями. З етичного та правового погляду важливо розрізняти вимушену працю як форму адаптації до окупаційних умов і колабораціонізм як свідоме сприяння окупантам. Ототожнення цих двох моделей може призвести до хибних оцінок та несправедливого переслідування осіб, які були вимушені працювати для виживання чи під тиском з боку окупантів (через загрозу для життя). Водночас, виявлені приклади підпільної діяльності через використання працевлаштування свідчать про наявність у суспільстві глибоких резервів стійкості, солідарності та патріотизму. Саме такі дії показують, що навіть за умов повного контролю окупаційної адміністрації українська ідентичність не була знищена, а лише трансформувалася у приховані форми опору.

Отже, результати дослідження демонструють, що праця в окупації – це не лише економічна, а й морально-суспільна категорія, у якій проявляються глибинні цінності українського народу: прагнення до свободи, самозбереження та солідарності. Подальше вивчення цієї теми є важливим для формування цілісної історичної пам'яті, удосконалення правових підходів до оцінки колабораціонізму та вироблення політики реінтеграції населення звільнених територій.

Література:

1. Адамович С. В. (2025). Руйнування освітнього середовища Півдня України державними органами рф на основі свідчень внутрішньо переміщених осіб (2022–2024 рр.) : *Південний архів (історичні науки)*. 2025. Вип. 49. С. 5–12.
2. Галина Петрівна, 1963 року народження, смт. Антонівка, м. Херсон, Херсонська область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 2 вересня 2023 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.
3. Зінчин Володимир, 1971 року народження, Крим. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 20 серпня 2023 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.
4. Павлюк Анна, 1984 року народження, м. Херсон, Херсонська область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 27 липня 2023 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.
5. Черемісін О. В. Реконструкція початку повномасштабного вторгнення росії в Україну крізь призму усної історії на прикладі м. Херсон : *Південний архів (історичні науки)*. 2024. Вип. 46. С. 45–51.
6. Ширко Наталія Петрівна, 1957 року народження, Запорізька область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 4 січня 2024 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.

ФЕНОМЕН ПОСТПРАВДИ В ДРУКОВАНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ РОСІЄЮ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ М. ХЕРСОН)

Якщо у XIX столітті військові конфлікти називали «війнами кавалерії та артилерії», а XX століття сформувало нову дефініцію – «війна моторів», то сучасні дослідники військових протистоянь пропонують назви «війна дронів», у широкому розумінні – «війна технологій», у тому числі – й інформаційних. У російсько-українській війні особливе місце посідає інформаційний компонент протистояння значення якого має характер експоненціального зростання. Ще з самого початку військового конфлікту російські медіа сформулювали чітко визначену мету – поширювати антиукраїнські та проросійські настрої в Україні, транслюючи абсурдні за змістом і безглузді за формою наративи про «єдиний народ», «спільну історію», «захист російськомовного населення», «визвольну місію російського народу» й тому подібне. Після російської окупації частини України мешканці захоплених територій опинилися під особливо інтенсивним впливом російської пропаганди. 1 березня 2022 року російські війська зайшли в Херсон, згодом, за допомогою місцевих колаборантів було створено окупаційні адміністрації, почалися викрадення й залякування проукраїнських політиків, активістів, ветеранів ЗСУ, журналістів; поширеною практикою окупантів стали вбивства та катування осіб, на яких впала хоча би тінь підозри в симпатіях до всього українського, а це стосувалося майже всіх херсонців. Після активації процесу терору місцевого населення російські військові розпочали другий етап окупації, що визначається дослідниками як етап стабілізації. Було запущено механізм інтеграції окупованої Херсонщини в адміністративну систему російської федерації, русифікацію місцевого населення з метою досягнення спеціального «понадзавдання» – легітимізації анексії росією території суверенної України.

Велику надію окупанти покладали на пропаганду, зокрема, на верифікований історією канал її трансляції – друковані засоби масової інформації. Втім, перші «вкиди» про гіпотетичну фейкову «Херсонську Народну Республіку» з'явилися ще у 2019 році, що є свідченням тривалої та виваженої підготовки до вторгнення росії на територію Херсонської області. 10 березня 2022 року місцеві політичні маріонетки прокремлівської орієнтації оголосили про створення першої проросійської урядової місцевої ініціативи під назвою «Комітет миру і порядку». Розрахунок окупантів на силу друкованого слова був простий: більшість мешканців міста складали люди середнього та похилого віку, тобто ті, хто звик із дитинства до того, що газета є єдиним, а відтак – беззаперечно правдивим носієм інформації, якому не можна не довіряти. Значною мірою саме шпальти газет стали полями бою «за уми і серця» херсонців, хоча не можна не враховувати і так звану «гуманітарну допомогу», від якої більшість свідомих херсонців безумовно відмовилися. І це на тлі того, що в першій половині березня 2022 року чітких і жорстоких обрисів набула проблема дефіциту продуктів харчування та лікарських засобів. Але були і проросійські налаштовані «херсонці», котрі охоче приймали допомогу з ворожих рук, що створювало яскраві сюжети для пропагандистських фото, відео та текстового субпродукту для масового російського споживача. Друковані (й не тільки) ЗМІ окупантів поширювали вигадані історії, фейкові інтерв'ю, поширювали пропаганду, створюючи викривлений простір ілюзії лояльності місцевого населення до окупантів та легітимності перебування російських військ на території Херсонської області. Цей та інші аспекти життя херсонців періоду окупації знайшли відображення в книзі професора О. Черемісіна «Літопис цивільного

спротиву Херсона у вимірах повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році» [2].

В окупованому Херсоні найпоширенішим було газетне видання окупантів з назвою, знайомою багатьом херсонців ще з 1960-х років – «Наддніпрянська правда». Але за звичною поколінням мешканців Херсона назвою прокремлівські маніпулятори пропонували невибагливому читачеві масив інформації, зміст якої можна пов'язати з феноменом, відомим під назвою «постправа». Ще на початку 90-х років минулого століття це поняття (англ. *post-truth*) з'явилося і набуло значного поширення як результат «урізноманітнення правд» і складності або неможливості провести «демаркаційну межу» між правдою і неправдою. В умовах сучасності поняття «постправа», як ситуація, за якої об'єктивні факти постають менш значущими й вагомими в процесі формування суспільної думки, ніж звернення до особистих вражень і емоцій, які перетворюються в стабілізовані переконання. У випадку з постправдою йдеться про такий стан соціуму, коли пошук правди не має вирішального значення, а суспільство задовольняється здебільшого тією «правдою», яку суб'єктам політичної волі в даний момент вигідно транслювати населенню, в даному контексті – окупованому. У вимушених або добровільних споживачів постправди внаслідок застосування певного технологічного та ідеологічного інструментарію знижується запит на достовірні факти, переконливі аргументи, раціональні побудови тощо. Критичний аналіз змісту «газети» дає підстави для експлікації широкого діапазону методів створення негативного уявлення у читачів про українську владу всіх рівнів, а головне – про легітимність окупації Херсонщини. Методи впливу на споживачів інформації не відрізняються оригінальністю: це фейкові новини та дезінформація щодо ситуації на окупованих територіях, маніпуляції громадською думкою населення, створення альтернативної реальності на окупованих територіях, у фальшивому просторі якої українська влада змальовується як корумпована диктатура, а представники окупаційної адміністрації постають такими собі захисниками інтересів місцевого населення. Ефективним, на думку російських ідеологів, є прийом маніпулювання історичною пам'яттю для впливу на переконання місцевого населення та виправдання агресивних дій росії. Як приклад – у травні 2022 року псевдо-«Наддніпрянська правда» майже цілком була присвячена «Великій Вітчизняній війні», а саме – заходам по вшануванню пам'яті конкретних героїв, цікавим окупантам, про «незаслужено забутих» «героїв соціалістичної праці» й так далі.

У попередніх дослідженнях ми зазначали, що «В першій чверті ХХІ століття, в епоху інформаційних війн фейкові новини, викривлені факти, недостовірна інформація, заснована на фальшивих даних, інтегруються в суспільний простір під виглядом безумовної правди, враховуючи те, що сучасна людина щодамі більше прагне до віртуалізації реального та реалізації віртуального. Сучасні ЗМІ, засоби пропаганди, соціальні мережі створюють, із різним ступенем успішності, штучну реальність, у композиції якої ключовою фігурою постає та сама постправа, під впливом якої людина потрапляє в ситуацію сумнівної, в сенсі істинності або неістинності, оцінки фактів, об'єктів, подій і явищ. Постправа – це правда, яка дозволяє щоб її змінювали, модифікували, трансформували за правилами, створеними політичними провайдерами з метою перетворити неймовірне в невідворотне» [1, с. 115].

Постправа є характерною для тоталітарних суспільств на кшталт російської федерації, де постправа – це не відмова від істини як такої, не її девальвація, а скоріш проліферація істин, коли одна подія викликає формування широкого діапазону думок, що безсумнівно претендують на істину. В сучасній росії в якості стратегічної ідеї пропагується відтворення великої імперії (неомодель СРСР) – міфологізованого суспільно-політичного утворення, в склад якого, на думку кремлівських ідеологів, повинна увійти Україна. Доречно пригадати, що в романі Дж. Оруелла «1984» головний герой переписує для сучасників газети минулих часів для того, щоб у

суспільстві зберігалось уявлення про незмінний із плином років політичний курс держави. В даному контексті – це кремлівська ідея «руського миру», нав'язувана на окупованих тимчасово територіях України не тільки із застосуванням постправди у вигляді відвертих інформаційних викривлень в ЗМІ, але – і це відверта радянська практика – за підтримки жорстокого репресивного апарату.

Література

1. Костючков С. К. Ситуація постправди в тоталітарному суспільстві – від соціального гротеску до монополії держави на «правду». *Politicus*. 2024. Вип.1. С.113-118. DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-1.17>
2. Черемісін О. В. Літопис цивільного спротиву Херсона у вимірах повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році / упоряд. О. В. Черемісін. Суми: Університетська книга, 2023. 482 с.

ВІЙНА КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОГЛЯДНИХ УЯВЛЕНЬ ПІЗНЬОПРОТЕСТАНТСЬКИХ ГРОМАДИ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Проблематика ставлення релігійних спільнот до війни залишається надзвичайно актуальною в сучасних умовах, коли Україна знову переживає трагічний досвід збройної агресії. У цьому контексті особливої ваги набуває вивчення історичних форм релігійної свідомості, що визначали моральні орієнтири, соціальну поведінку та громадянську позицію віруючих у кризові періоди минулого.

Пізнопротестантські громади Наддніпрянщини кінця XIX – початку XX ст. становлять важливий об'єкт дослідження, оскільки саме в їхньому середовищі формувалася парадигма війни та миру, що поєднувала миротворчі переконання з духовною відповідальністю перед суспільством. Аналіз їхніх свідомісних уявлень про війну дає змогу зрозуміти, як релігійна віра впливала на ставлення до насильства, держави, військової служби й патріотичного обов'язку. Дослідження цієї проблематики має не лише історичне, а й сучасне значення, адже допомагає переосмислити роль релігії у збереженні гуманістичних цінностей навіть у часи воєнних потрясінь.

До нашого часу не збереглися прямі свідчення про поняття війни в уяві пізнопротестантських громад, в основному вони фіксуються джерелами православного походження. Тема війни не була надто популярною чи актуальною для спілкування в середовищі громад, адже на перший план виходили питання переслідувань, гонінь тощо.

Чи не вперше реакцію на таке явище як війна можна прослідкувати у відповідь на російсько-турецьку війну 1877-78 років. У 1880-х роках один із членів пізнопротестантських громад міста Єлисаветграда Херсонської губернії називає агресивну війну під керівництвом імператора злом [3, с.188]. Йому очевидно не подобалось те, що імператор використовує в своїй риториці християнські ідеї «хрестолюбивих воїнів» задля захисту Балканських народів від османського панування. На думку іншого лідера громади із Чигиринського повіту Київської губернії на прізвище Сливка: «війна... забороняється Євангелієм» [3, с.188], бо «на війні проливається невинно кров людська» [1]. Це доволі ранні і ще поодинокі приклади політичного осмислення імперської політики війни в середовищі, яке загалом намагалось уникати відкритої критики царської влади. Тобто ми бачимо формування етичної опозиційності, що не базується на політичному радикалізмі, а на релігійних принципах. З іншого боку використання імператором риторики «захисту віри» сприймалося як маніпуляція християнськими цінностями в угоду особистих імперських амбіцій розширення володінь імперії.

Проте значно більше інформації уявлень про війну ми отримуємо вже під час російсько-японської війни 1904-1905 років. Суспільно-політичні процеси в імперії не обійшли пізнопротестантські громади і під їх впливом трансформувалось відношення до війни. Свою роль зіграла політична пропаганда різних рухів, розширення діяльності ЗМІ, фінансова спроможність протестантів купувати пресу тощо: «Штундисти не тільки не вважають гріхом мати світські книги, але навіть виписують газети, купляють їх у євреїв і торговців і випрошують у поміщиків. Місцеві, більш поширені в краю газети, читають штундисти навіть на громадських зібраннях» [2, с.92]. Безумовно, однією із головних наслідків появи пізнопротестантських громад було суттєве підвищення рівня грамотності їх послідовників. У тих, хто навчилися читати та писати, виникала банальна цікавість до новин, політичного життя, міжнародної обстановки. Вже на початку XX ст. можна прослідкувати помітну зміну риторики, адже їм стає зрозуміло, що

за ширмою боротьби за християнські цінності та християнські народи імператорський дім ховає свої імперські забаганки до розширення. Якщо війну з мусульманською Туреччиною ще можна було продати народу як боротьбу за православ'я, очевидно, що протестантам така ідея була чужою, то війну з далекою Японією важко було пояснити.

І тому відбувається поступовий процес переосмислення типової для патерналістського суспільства парадигми, насаджений місцевому українському населенню імперською ідеологією, що «цар хороший, бояри погані». Найшвидше до таких змін прийшли мешканці міських поселень, де доступ до інформації був більш відкритий. Один із членів пізньопротестантської громади в м. Жашків Київської губернії критикував політику імператора щодо розв'язання російсько-японської війни: «Хіба йому нема чого їсти, чи йому землі мало, що він затіяв цю війну?» Інший одновірець підтримав його словами: «Якби нашого царя убили японці, то нам було б краще з ними» [4]. Таким чином, суспільно-політичні процеси призвели до зміни образу імператорського дому в уяві пізньопротестантських громад із позитивного на гостро негативний.

Після проголошення указу Миколи II «про зміцнення засад віротерпимості» від 17 квітня 1905 року розпочалась широка проповідницька діяльність, з'явилась протестантська періодика (газет і журналів), свобода проведення богослужінь. Влада реєструє общини, затверджує віровчення і статuti, дозволяє проповідувати в військових в'язницях і дисциплінарних батальйонах, задля морального перевиховання вояків [5].

Проблема ставлення пізньопротестантських громад Наддніпрянської України до війни в середині XIX – на початку XX століття є важливим компонентом вивчення релігійного світогляду в умовах імперського суспільства. Аналіз джерел дає змогу стверджувати, що хоча тема війни не займала центрального місця у богословській і морально-етичній системі пізньопротестантів, їхня позиція все ж формувалася на основі глибоких релігійних переконань.

По-перше, протестантські громади продемонстрували відносно ранню здатність до етичного осмислення війни як зла, незалежно від її політичних цілей чи офіційного ідеологічного виправдання. Уже реакція на російсько-турецьку війну 1877–1878 рр. свідчить про зародження внутрішньої опозиції до імперської політики, що прикривалася християнською риторикою «захисту віри» та «братніх народів». Така позиція не була політичним радикалізмом, а радше моральним протестом, який спирався на біблійне розуміння любові, миру та неприйняття насильства.

По-друге, на початку XX століття під впливом суспільно-політичних змін, розвитку преси та підвищення рівня грамотності серед віруючих, пізньопротестантські громади виявили здатність до критичного переосмислення державної пропаганди війни. Їхнє ставлення до влади стало більш усвідомленим і незалежним: зокрема, під час російсько-японської війни 1904-1905 рр. виявилася тенденція до розмежування понять «державна» та «віра», що раніше в імперській свідомості ототожнювалися. У цьому проявлялася еволюція від пасивної лояльності до морально мотивованої критики політики імператорського дому.

По-третє, формування миротворчої позиції пізніх протестантів було тісно пов'язане з усвідомленням духовної автономії віруючої особистості. Відмова від безумовного підпорядкування імперській владі в питаннях совісті свідчила про зміщення центру релігійної свідомості від зовнішньої ієрархії до внутрішньої віри. Це, своєю чергою, сприяло розвитку нової етики відповідальності перед Богом і суспільством.

По-четверте, з проголошенням указу Миколи II про віротерпимість (1905 р.) пізньопротестантські громади отримали можливість відкрито артикулювати власне бачення війни, миру та морального служіння.

Отже, досвід пізньопротестантських громад Наддніпрянської України демонструє, що навіть у межах авторитарної системи можливе формування

альтернативної етичної парадигми миру як вищої моральної цінності – стала проявом духовного спротиву і свідченням становлення громадянської свідомості.

Література

1. Газета «Неделя», 1887, №2, с.54
2. Пругавин А.С. Раскол и сектанство в русской народной жизни с критическими замечаниями духовного цензора. Москва, 1905. 94 с.
3. Рождественский А. Южнорусский штундизм. Санкт-Петербург, 1889. 295с.
4. ЦДІА в м.Києві: ф.127, оп.1003, спр.157, арк.2.
5. ЦДІА в м.Києві: ф.316, оп.1, спр.9, арк.120.

ДІЯЛЬНІСТЬ РУХУ ОПОРУ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ (2022 – 2025 РОКИ)

Проведений аналіз наявних у широкому доступі джерел інформації дозволяє припустити, що активна діяльність руху опору на території Херсонщини розгорнулась у перші дні широкомасштабної агресії російської федерації (рф) проти України. Проте в окремі періоди вона набувала різних форм. Так на початку окупації, коли російська армія взагалі не очікувала спротиву з боку мешканців області, навіть мирні мітинги проти окупаційної влади стали дієвим резистансом [8]. Незабаром з місцевих жителів почала формуватись інформаційна мережа, яка відігравала важливу роль у зборі та передачі розвідувальної інформації про пересування, дислокацію і логістичне забезпечення російських військ і техніки. Люди об'єднувались на засадах громадянської солідарності, місцевої інформованості про територію та інфраструктуру, а також на практичних можливостях фіксації руху колон, місць розгортання техніки та пунктів забезпечення. Активісти перетворились на партизан і почали об'єднуватись у групи. Унікальність Херсонського руху опору у тому, що в області діяли підпільні групи як місцевого походження, так і з інших областей України, які поєднували розвідувальну діяльність із безпосередніми діями проти ворожих сил [22]. Після успішного звільнення Збройними Силами України (ЗСУ) частини Херсонщини, у листопаді 2022 р., рух опору опинився у нових умовах: посилена увага окупаційних служб, підвищені репресивні заходи та ретельніші заходи безпеки зі сторони противника призвели до необхідності перегляду тактики. Партизани дедалі більше переходять до форм глибшого підпілля: від відкритих акцій до селективних операцій.

Узагальнені відомості про епізоди протидії ворогові дають підстави виокремити наступні форми діяльності руху опору:

1. Розвідка. Завдяки партизанам вибухали склади з боєприпасами та технікою в Каховці, Бериславі, Чаплинці, Голій Пристані. Саме херсонські партизани у квітні 2022-го допомогли уразити й військовий аеродром у м. Джанкої, що розташований на півночі Криму [22]. На початку вересня 2024 р. партизани виявили та передали координати ЗСУ місця розташування поблизу мосту Чонгар російської самохідної зенітно-ракетної установки 9А84 (входить до складу зенітно-ракетної системи С-300В) [13].

2. Диверсії. Партизани Херсонщини чинили акції, спрямовані на об'єкти інфраструктури окупаційних сил, підриви військової техніки та ураження особового складу противника. Щодо першого, наприклад, 8 вересня 2022 р. на залізничному вузлі неподалік станції смт Новоолексіївка було підірвано потяг окупантів, що рухався з окупованого Криму [12]. 20 жовтня 2024 р. там же агентами руху опору була знищена ретрансляційна шафа [20]. 14 травня 2025 р. місцевий український партизанський осередок підпалив електричну шахту на залізничній колії поблизу с. Олексіївка, яку росія використовує для перевезення обладнання у та з Криму [25]. 27 липня поточного року була знищена релейна шафа поруч із залізничною колією в Новоолексіївці, що паралізувало залізничне постачання росіян на Запорізькому напрямку.

Якщо наводити приклади знищеної техніки, то найперше слід згадати, що в ніч на 29 березня 2025 р. рух опору у Херсонській області знищив вантажівку російської армії із комплексом радіоелектронної боротьби "Лорандит" [14]. Наприкінці травня цього ж року у Генічеському районі було ліквідовано транспортну базу, обладнану для роботи з БПЛА та засобами радіоелектронної боротьби, який використовували російські війська [17].

Зустрічаємо численні відомості про знищення особового складу ворога. А саме: 23 квітня 2023 р. підпільники підірвали блокпост поблизу м. Олешки, в наслідок чого було знищено підрозділ російських військ, який патрулював цей район [11]. На початку липня 2024 р. партизани підпалили сухостій на полі поблизу цього ж міста, в результаті чого постраждало двадцять російських військовослужбовців та вибухнули боєприпаси, що зберігалися в окопах [6]. 18 грудня цього ж року внаслідок вибуху автомобіля важкі поранення отримав командир чеченського полку "Ахмат" [24]. 20 березня 2025 р., українські партизани вбили двох російських військових офіцерів в окупованому м. Скадовськ [16]. Через місяць, 22 травня, там же було влаштовано напад на російський автомобіль УАЗ "Патріот", в наслідок чого знищено 4-х військовослужбовців з Чечні (рф) [1]. На початку липня 2025 р. троє російських операторів безпілотників зі спеціального центру "Барс-Сармат" загинули внаслідок спрацювання вибухового пристрою в їхньому автомобілі поблизу с. Стрілкове [21].

3. Актентат. З перших днів окупації рух опору почав активну боротьбу зі ставлениками окупаційної влади – гауляйтерами. Так, чи не найпершим актом ліквідації партизанами колаборанта став розстріл 20 березня 2022 р. помічника в. сальдо – п. слободчикова, що викликало справжню паніку серед проросійських поплічників. Через місяць з'явилися відомості про розстріл прокремлівського активіста та блогера в. кулешова [23]. 22 червня – підірвали авто колаборанта ю. турулева, якого раніше окупанти назначили головою Чорнобаївки [2], 28 серпня – був застрелений о. ковальов [18]. 12 і 22 грудня – підірвали автомобілі колаборантів в. булюка та а. штепи [7; 4]. 13 і 19 березня 2023 року, партизани підірвали відповідно гауляйтерів в. гуру та с. москаленка [15; 10]. 7 жовтня цього ж року внаслідок вибуху замінованого автомобіля загинув в. малов [3].

3. Пропагандистська робота. У Херсоні та інших окупованих населених пунктах області також діяли партизанські групи, до сфери діяльності яких не входило здійснення замахів на високопоставлених росіян чи зрадників. Вони зосередились на інформаційному спротиві [22]. Найбільш яскраві пропагандистські матеріали зустрічаємо у 2022 році. Наприклад: листівки-жахалки з наступним текстом: "Готуйся! Ми знаємо всі твої маршрути патрулів! Херсон – це Україна!" або ж зі словами радянських лічилок: "Раз, два, три, чотири, п'ять, зараз я іду шукать" та "Вийшов їжачок з туману. Вийняв ножичка з карману...". Були й листівки, які сповіщали про успіхи Сил оборони України: "Рашисти, ви вже під прицілом! Херсон – буде вільним!" або "Рашисти, вже пізно втікати! Ростов – 558 км, ЗСУ – 10 км" [9, с.165, 167].

Отже, досвід Херсонської області ілюструє дві взаємопов'язані функції сучасного руху опору: по-перше, вироблення і підтримка мережі інформаційної взаємодії між цивільними мешканцями, партизанськими та військовими структурами; по-друге, комбінування розвідки з точковими заходами впливу на ворожі системи забезпечення та військову присутність.

Партизанська боротьба є важливим елементом сучасної системи оборони України, ефективно доповнюючи дії регулярних військ у межах несиметричного протистояння.

Поданий матеріал не претендує на вичерпне висвітлення теми, а є спробою узагальнити й проаналізувати наявні відкриті дані про діяльність руху опору в Херсонській області.

Література

1. Автомобіль з чотирма кадіровцями підірвано поблизу окупованого Скадовська. 22.05.2025. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-ato/3995852-car-carrying-four-kadyrovites-blown-up-near-occupied-skadovsk-ukraines-military-intel.html> (дата звернення: 31.10.25).

2. В Херсонській області підірвали авто з колаборантом. 22.06.2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220622230712/https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/06/22/v-hersonskij-oblasti-pidirvali-avto-z-kolaborantom/> (дата звернення: 31.10.25).

3. Вірлич Є. В Новій Каховці підірвали авто окупаційного чиновника Володимира Малова. 07.10.2023. URL: <https://kakhovka.rayon.in.ua/news/639317-v-noviy-kakhovtsi-pidirvali-avto-okupatsiynogo-chinovnika-volodimira-malova> (дата звернення: 31.10.25).

4. Гамалій І. В окупованій Каховці підірвали колаборанта Андрія Штепу, він згорів в автомобілі. 22.12.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/12/22/540048_okupovaniy_kahovtsi_pidirvali.html (дата звернення: 31.10.25).

5. Глущенко О. "АТЕШ": Партизани паралізували залізничне постачання росіян на Запорізькому напрямку. 27.07.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/07/27/7523596/> (дата звернення: 31.10.25).

6. Знищені російські склади зброї: партизани АТЕШ здійснили диверсію поблизу Олешок на Херсонщині. 12.07.2024. URL: <https://unn.ua/en/news/destroyed-russian-weapons-depots-ates-guerrillas-conducted-a-sabotage-near-oleshky-in-kherson-region> (дата звернення: 31.10.25).

7. Іванова Т. У тимчасово окупованому Скадовську невідомі підірвали авто колаборанта Булюка. 12.12.2022. URL: <https://suspilne.media/kherson/337028-u-timcasovo-okupovanomu-skadovsku-nevidomi-pidirvali-avto-kolaboranta-buluka/> (дата звернення: 31.10.25).

8. Курпіта Т. Мешканці Херсона голірuch женуть техніку окупантів в напрямку російського корабля. 20.03.2022. <https://tsn.ua/ato/meshkanci-hersona-goliruch-zhenut-tehniku-okupantiv-v-napryamku-rosiyskogo-korablya-video-2014777.html> (дата звернення: 31.10.25).

9. Куцька О. М., Кмін А. О. Контент-аналіз українських пропагандистських листівок, призначених для противника на тимчасово окупованих російською федерацією територіях України періоду російсько-української війни. Військово-історичний вісник. Випуск 43. Львів: НАСВ, 2025. С.162–183.

10. Мухіна О. Україна ліквідувала російського колаборанта, який створив катівні в Херсонській області. 20.03.2023. URL: <https://euromaidanpress.com/2023/03/20/ukraine-liquidates-russian-collaborator-who-set-up-torture-chambers-in-kherson-oblast/?swcfpc=1> (дата звернення: 31.10.25).

11. Мухіна О. Українсько-кримськотатарський партизанський рух ліквідував російську військову частину в Херсонській області. 25.04.2023. URL: <https://euromaidanpress.com/2023/04/25/ukrainian-crimean-tatar-partisan-movement-eliminates-russian-military-unit-in-kherson-oblast/?swcfpc=1> (дата звернення: 31.10.25).

12. На Херсонщині у Новоолексіївці вибухнув потяг окупантів, який йшов з Криму. 08.09.2022. URL: <https://investigator.org.ua/ua/war/246484/> (дата звернення: 31.10.25).

13. Партизани виявили російські системи ППО, що прикривають північ Криму. 11.09.2024. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/partisans-identify-russian-air-defense-systems-1726003846.html> (дата звернення: 31.10.25).

14. Партизани спалили важливий комплекс росіян у Херсонській області: деталі від ГУР. 30.03.2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/partizani-spalili-vazhliivy-kompleks-rosiyan-1743321224.html> (дата звернення: 31.10.25).

15. Погорілов С. Заступника гауляйтера Нової Каховки вдруге підірвали. 14.03.2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/14/7393290/> (дата звернення: 31.10.25).

16. У Скадовську підірвали автомобіль з російськими офіцерами, - ГУР. 21.03.2025. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/car-carrying-russian-officers-blown-up-in-1742567323.html> (дата звернення: 31.10.25).

17. У тилу ворога: партизани "Атеша" атакували операторів російських безпілотників у Херсоні. 21.05.2025. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/behind-enemy-lines-atesh-partisans-hit-russian-1747809934.html> (дата звернення: 31.10.25).

18. У Херсонській області знищено українського колабораціоналіста. 29.08.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/08/29/7365147/> (дата звернення: 31.10.25).

19. Українські партизани вбили місцевого колабораціоніста в окупованому Херсоні, наступного дня росіяни обстріляли мирний протестувальник. 21.03.2022. URL: <https://idel-ural.org/en/archives/ukrainian-partisans-killed-the-local-collaborationist-in-the-occupied-kherson-the-next-day-russians-fired-on-the-peaceful-protest/> (дата звернення: 31.10.25).

20. Українські партизани здійснюють диверсії на окупованій Херсонщині. 20.10.2024. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/ukrainian-partisans-carry-out-sabotage-in-1729398015.html> (дата звернення: 31.10.25).

21. Шумлянський Д. Троє операторів російських безпілотників загинули внаслідок вибуху автомобіля на окупованій Херсонській області. 05.07.25. URL: <https://military.com/en/news/three-russian-drone-operators-killed-in-car-blast-in-occupied-kherson-region/> (дата звернення: 31.10.25).

22. Як партизани прискорювали звільнення Херсона та області. 08.01.2023. URL: <https://kherson.rayon.in.ua/topics/564838-yak-partizani-priskoryuvali-zvilnennya-khersona-ta-oblasti> (дата звернення: 31.10.25).

23. In Kherson killed a pro-Russian blogger. 20.04.25. URL: <https://www.silkway.news/in-kherson-killed-a-pro-russian-68047/> (дата звернення: 31.10.25).

24. In Skadovsk, a car with the deputy commander of the Akhmat regiment was blown up – media. 18.12.2024. URL: <https://baltimorechronicle.com/politics/2024/12/18/in-skadovsk-a-car-with-the-deputy-commander-of-the-akhmat-regiment-was-blown-up-media/> (дата звернення: 31.10.25).

25. Tim White. URL: <https://x.com/TWMCLtd/status/1922633863437717966> (дата звернення: 31.10.25).

*Лисенко Д.М.
Херсонський державний університет*

СЕЛЯНСТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ, СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ТА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН

Російська окупація Півдня України стала подією, яка радикально змінила не лише політичний та військовий ландшафт, а й соціальну структуру південного українського села. Селянство, яке традиційно є фундаментом аграрної економіки регіону, опинилося в ситуації різкого зниження доходів, руйнування соціальних інститутів, втрати соціальних зв'язків, загрози фізичній безпеці та психологічній нестабільності. Війна створює у суспільстві «ефект довготривалого стресу», коли базові структури соціального життя порушуються і потребують переосмислення. Саме у сільській місцевості Півдня України цей ефект проявився найбільш болісно.

Аграрні регіони Півдня постраждали як економічно, так і соціально. Розрив логістичних ланцюгів, руйнування технічних потужностей та зникнення державного управління призвели до того, що фермери й дрібні виробники опинилися без доступу до ринків, ресурсів і підтримки. Агropідприємства Херсонщини та Запоріжжя втратили значний відсоток техніки та інфраструктури, що поставило під питання сам факт можливості продовження господарської діяльності у традиційному форматі [3].

Підри́в Каховської ГЕС у червні 2023 року став додатковим ударом по аграрному потенціалу регіону: тисячі гектарів родючих земель були затоплені, зруйновані або перетворені на непридатні для обробітку території. Це особливо позначилося на дрібних фермерських господарствах, які не могли компенсувати втрати за рахунок внутрішніх резервів чи державних програм. Окремою проблемою стала руйнація інфраструктури. На півдні було знищено або пошкоджено десятки шкіл, лікарень, доріг, мостів і систем водопостачання. Це не лише ускладнило повсякденність, але й підвищило ризики для здоров'я та економічного стану селян [2]; [6].

У цих умовах особливо важливими стали нові стратегії виживання, які сформувалися в селянських громадах. Одна з них – повернення до дрібних підсобних господарств. Селяни почали активно вирощувати овочі, утримувати птицю та дрібну худобу, виготовляти продукти тривалого зберігання. Такі моделі господарювання дозволили подолати дефіцит продуктів і компенсувати зниження доходів. Іншою важливою стратегією стала самоорганізація та волонтерство. На деокупованих територіях Півдня люди створювали мережі взаємодопомоги: організовували збирання врожаю для літніх людей, ремонтували житло після обстрілів, забезпечували одне одного продуктами та медикаментами. У багатьох випадках саме громади, а не державні структури, стали ключовими агентами підтримки. Цей феномен демонструє високий рівень горизонтальної солідарності та соціальної стійкості, характерний для українського сільського суспільства. Важливу роль відіграє і трудова міграція. Багато селян були змушені тимчасово залишити свої домівки й шукати роботу в інших регіонах або країнах [1].

Психологічний стан селянства зазнав значних змін. Постійна присутність небезпеки, фантомні загрози, мінування, обстріли та відсутність безпечного простору

створюють тривалий стрес. Соціологічні опитування показують високу частку симптомів ПТСР, депресивних станів і тривалих тривожних розладів серед мешканців сіл Півдня. Психологічні травми жителів деокупованих сіл пов'язані не лише з пережитими подіями, а й з відчуттям соціальної невизначеності та загрозою повторної окупації. Попри це, одна з найпомітніших рис південного селянства – його життєстійкість. Українські громади демонструють високий рівень адаптивності, заснований на історичному досвіді переживання криз ХХ століття. Це дозволяє припустити, що після завершення війни регіон має потенціал для відновлення, за умови цілеспрямованої державної політики та підтримки міжнародних партнерів [4]; [5].

Отже, селянство Півдня України зазнало глибоких змін у всіх сферах життя: економічній, соціальній, психологічній та культурній. Війна стала чинником, що трансформував як повсякденність, так і систему цінностей громади. Проте саме поєднання традиційних форм господарювання, колективної солідарності та адаптивної поведінки створює передумови для майбутнього відновлення сільських територій. Подальші дослідження потребують більш детального аналізу локальних практик самоорганізації, гендерних змін у сільському господарстві, психологічних аспектів життя громад та еволюції соціальних зв'язків у поствоєнний період.

Література:

1. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Ukraine: rural communities need immediate support to plant and produce food amid ongoing war. FAO, 2025. (Електронний ресурс) URL: <https://www.fao.org/newsroom/detail/ukraine--rural-communities-need-immediate-support-to-plant-and-produce-food-amid-ongoing-war/en> (дата звернення: 07.10.2025).
2. Vyshnevskiy V., Shevchuk S., Komorin V., Oleynik Yu., Gleick P. The destruction of the Kakhovka dam and its consequences // Water International. 2023
3. Вплив війни на аграрний сектор України: виклики та роль державного управління у відновленні галузі // *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. Т. 35 (74), № 5. С. 22–29.
4. Дембіцький С. С. Оцінки соціально-психологічного стану населення України під час війни : стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 4 травня 2022 р. // Вісник Національної академії наук України. 2022. № 6. С. 79–85.
5. Кузікова С. Б., Богданова І. М., Ніколаєнко І. О. Психотравматичний досвід жителів деокупованих територій України: емоційні та поведінкові прояви // Psychological Journal. 2023. Т. 9, № 6. С. 46–58.
6. Теракт на Каховській ГЕС: які наслідки для екології та сільського господарства» // KhersonTV (2023) про затоплення земель, втрату зрошувальних систем, збитки для фермерів. (Електронний ресурс) URL: https://kherson.tv/terakt-na-kakhovskij-hes-iaki-naslidky-dlia-ekolohii-ta-silskoho-hospodarstva-2/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 07.10.2025).

ПРОГРАМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ДЕОКУПОВАНИХ ГРОМАДАХ

Тема ресоціалізації учасників бойових дій у деокупованих громадах є надзвичайно актуальною для сучасної української соціальної практики та державної політики. Після завершення активних бойових дій у Херсонській області постала нагальна потреба у комплексному підході до повернення ветеранів у мирне життя, який враховує психологічний, соціальний та економічний виміри інтеграції. Актуальність цієї проблеми обумовлена значним зростанням кількості демобілізованих осіб, які потребують системної підтримки для ефективного соціального відновлення, а також необхідністю адаптації громад до присутності ветеранів, що дозволяє знизити ризики соціальної ізоляції та конфліктів у локальних соціальних системах.

Наукова новизна дослідження полягає у формуванні комплексного підходу до оцінки та впровадження програм ресоціалізації, який інтегрує методи психологічної реабілітації, соціальної підтримки та професійної адаптації. Відмінність запропонованого підходу полягає у поєднанні індивідуалізованих психологічних стратегій із системними механізмами соціальної інтеграції у громадах, що проходять процес деокупації, а також у визначенні чітких критеріїв ефективності реалізації програм на основі кількісних і якісних показників соціальної адаптації.

Методологія дослідження базується на комплексній взаємодії кількісних і якісних методів соціологічного аналізу, включаючи опитування демобілізованих ветеранів, глибинні інтерв'ю з представниками місцевих громад, кейс-стаді успішних програм та соціометричні дослідження для оцінки рівня соціальної інтеграції [1, 54]. Особлива увага приділяється консенсуальній оцінці локальної специфіки громад Херсонщини, що включає аналіз стану соціальної інфраструктури, доступності медичних і соціальних послуг, наявності робочих місць, а також організаційної готовності місцевої влади та громадських організацій до впровадження програм підтримки ветеранів [4, 88]. Оцінка психологічного стану учасників бойових дій включає аналіз наявності посттравматичних синдромів, рівня соціальної підтримки з боку родини та громади, а також мотиваційного потенціалу для участі у навчальних, професійних та волонтерських програмах [2, 103].

На практиці ресоціалізація реалізується через три взаємопов'язані блоки заходів. Перший блок – психологічна підтримка, яка включає індивідуальні та групові консультації, тренінги з емоційної стабілізації, арт-терапевтичні та психомоторні практики, а також розвиток когнітивних і комунікативних навичок. На Херсонщині такі послуги активно надаються у центрах психологічної реабілітації ветеранів у Херсоні, де також реалізується програма «Повернення до спільноти» та арт-терапевтичні сесії для учасників бойових дій та їхніх сімей [3, 22].

Другий блок стосується соціального відновлення та інтеграції ветеранів у громади, що передбачає залучення до волонтерських проєктів, участь у місцевих ініціативах відновлення пошкодженої інфраструктури, організацію культурних та спортивних подій для формування позитивного суспільного іміджу учасників бойових дій. У деокупованих громадах Херсонщини відбувається активне залучення ветеранів до відновлення шкіл, дитячих садків та центрів культури, а також до програм соціальної підтримки постраждалих родин [3, 33].

Третій блок спрямований на професійну адаптацію та економічну інтеграцію. Він включає профорієнтаційні заходи, перепідготовку та підвищення кваліфікації, сприяння працевлаштуванню, підтримку бізнес-ініціатив ветеранів. На Херсонщині реалізуються програми міні-грантів для відкриття власної справи ветеранами, курси з IT-навичок та

ремісничих професій, а також програми стажування у місцевих організаціях та бізнес-проектах [3, 45].

Особливу роль у реалізації програм відіграє міжсекторальна координація, яка передбачає взаємодію органів місцевого самоврядування, громадських організацій, волонтерських ініціатив та державних установ, відповідальних за соціальний захист і реабілітацію ветеранів [4, 159]. Система моніторингу та оцінки ефективності дозволяє відстежувати найбільш успішні практики, вчасно коригувати програми відповідно до потреб ветеранів і специфіки громади, а також формувати науково обґрунтовані рекомендації для розширення масштабів реалізації програм на регіональному та національному рівні [3, 51].

Отже, можна дійти висновків, що програми ресоціалізації учасників бойових дій у деокупованих громадах Херсонщини мають комплексний характер і включають психологічну, соціальну та економічну інтеграцію. Вони ґрунтуються на принципах індивідуалізації підходів, консенсуальної адаптації до локальної специфіки, міжсекторальної взаємодії та системної оцінки ефективності. Реалізація таких програм сприяє не лише успішній адаптації ветеранів у мирне життя, а й відновленню соціальної стабільності, посиленню резилієнтності громад у постконфліктний період, що робить дослідження особливо важливим для сучасного українського суспільства та соціологічної науки.

Література:

1. Бондаренко О.В. Соціальна адаптація учасників бойових дій: теорія і практика. К., 2021. 256 с.
2. Грищенко І.М. Психологічна реабілітація ветеранів АТО/ООС: методологія та практика. Херсон: Вид-во ХДУ, 2022. 184 с.
3. Міністерство у справах ветеранів України. Практичні рекомендації з ресоціалізації ветеранів у громадах. К., 2023. 76 с.
4. Петренко С.В. Громадські ініціативи та ресоціалізація ветеранів: досвід українських громад. К., 2022. 204 с.

Мазурін О.В.
Національна академія
сухопутних військ ім. гетьмана
П.Сагайдачного

МОВНІ МАРКЕРИ ТА СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ У ВИСВІТЛЕННІ БИТВИ ЗА ХЕРСОН У ПРОВІДНИХ МЕДІА США.

Херсон став першим обласним центром України, захопленим ворогом на початку повномасштабного вторгнення. Після восьмимісячної окупації, внаслідок українського контрнаступу у листопаді 2022 р. місто було звільнено. Провідні медіа США різних політичних векторів – The New York Times (далі – NYT), The Washington Post (далі – WP), New York Post та інші – широко висвітлювали ці події. Аналіз їх інформаційних та аналітичних матеріалів дає можливість окреслити ключові теми, специфіку риторики та інтерпретації подій. Дослідження наративів американських ЗМІ, які формувалися через сталі лексичні вирази та художні прийоми, дає змогу простежити формування відношення світової публіки до подій російсько-української війни, до херсонців і власне самого міста. Аналіз мовних маркерів репрезентує сприйняття української ідентичності, є індикатором ступеню розуміння західним світом справжніх цілей російської агресії.

На початку вторгнення у лютому 2022 р. преса надавала зведення про просування окупаційних військ наголошуючи на серйозності ситуації, ударах по цивільних об'єктах, масових жертвах серед цивільного населення. NYT використовувало іменник із сильним емоційним забарвленням «onslaught» (жорстокий напад; навала) [1]. Херсон згадувався як ключове портове місто на правому березі Дніпра, як центр суднобудування. Наголошувалося на великій кількості жертв внаслідок обстрілів [1]. ЗМІ витримували максимальну нейтральність, фактологічно фіксували початок спротиву, масові протести херсонців. У цей час у пресі закріплюється центральний концепт «occupation», що однозначно визначає статус російської присутності як незаконної. Захоплення міста NYT описує прикметником «vicious» (жорстокий, злий), що стає важливим стилістичним сигналом [2].

WP в статті про 100 днів окупації поєднував репортажну точність (місця, факти, цифри) із лексикою гуманітарної кризи. Наприклад, задає емоційний тон статті заголовком з іменником «misery» (страждання, нещастя). Утримуючи репортерську дистанцію, репортери WP вводять емоційну оцінку за допомогою прямої мови мешканців Херсону: «live in constant fear, deep depression, suffering, nervous breakdowns, feelings of uncertainty» (живемо в постійному страху, глибока депресія, страждання, нервові зриви, відчуття невизначеності). Домінують пасивні конструкції (have been closed, is blocked). Цитати демонструють яскраву картину психологічних страждань, побутової деградації, ізоляції та дефіциту. Мотив екзистенційної кризи ілюструється і таким чином: «taking some pills or a shot of vodka doesn't help» (прийом таблеток або чарка горілки не допомагають) [3].

Контрнаступ ЗС України восени 2022 р. відобразився на зміні тону матеріалів – активніше почали розвиватися теми наступу, звільнення, стратегічного перелому. Описуючи мотивацію агресора, ЗМІ повернулися до ресурсної важливості регіону. Значна увага приділялася розгляду геополітичних й стратегічних аспектів воєнних операцій. Так, у заголовку статті WP від 3 листопада 2022 р. прозвучали дві ключові фрази-маркери «Fresh water and land bridge to Crimea» – «питна вода» та «сухопутний міст» Регіон із численними затоками та гирлами річок метафорично порівняли із капелюхом над окупованим Кримом «like a crumpled hat». [4]. Визволення «Брами до Криму» названо символічним ударом по усім планам кремля [5]. Поряд із описами інтенсивності, небезпеки та очікування, авторами WP активно вживають оціночні

прикметники: «*the biggest battle, ferocious autumn mud, heavy rains*» (наймасштабніший бій, люта осіння багнюка, сильні дощі). Така лексика розширює семантичне поле бар'єрів та перешкод [4]. NYT навіть використовує екзотизм «*bezdorizhzhya*» (транслітерацію слова «бездоріжжя») для опису трансформації наступальних операцій у повільну, важку боротьбу. Щодо стану доріг використано метафору поглинання «*thick clay muck that can swallow vehicles' wheels and soldiers' boots whole*» (густий глиняний бруд проковтує колеса машин і солдатські чоботи по самі вінця) [5]. Тема розриву зв'язку починає домінувати в описі життя херсонців: «*People who have fled ... say lines of communication have all but been severed*» (Ті, хто залишив місто,... розповідають, що зв'язок з ним майже повністю розірвано). Характерні фрази створюють образ примусовості та приниження окупантами «*forcing to strip, terrorize people, check for tattoos, soldiers drag people off public transport and take them away*» (змушують роздягатися, тероризують людей, перевіряють татування, солдати стягують людей із громадського транспорту й кудись відвозять) [4]. NYT тим часом відмічає деградацію окупаційних сил «*ill-prepared troops, widespread theft and looting*» (погано підготовлені війська, масові крадіжки і мародерство) [5].

Деокупацію міста американські мас медіа висвітлювали часто через контраст радощів херсонців від визволення (фото і відеоматеріали щедро ілюстрували цю тему) та поразки намірів захопити Одесу [6], черговим відступом рф на фоні «хаотичної, кривавої невдачі в Харківській області» [7]. При описі положення рф часто використовувалися афективний іменник «*humiliation*» (приниження). Загалом, медіа зберігали обережність у описах: підкреслювалася невизначеність обстановки та небезпека мінування, багато уваги приділялося опису воєнної ситуації в т.ч. руйнуванню Антонівського мосту. [7, 8, 9]. Газета NYT демонструвала контраст між пропагандистським міфом кремля про т.зв. «визволення» (“*liberation*”) і реальністю народного спротиву та моральної відваги мешканців Херсону [6]. Таким чином у медіа почав формуватися наратив про поворотний момент війни, а Херсон виступив як місце, де об'єдналися стратегія, психологія та символіка.

Викриття системних репресій, здійснених російськими силами проти мешканців Херсона, змінило виражений тон репортерів WP М. Міллера та А. Галочки. У описі російської мережі катівень можна відмітити емоційно-експресивний рівень, який передає трагізм і людські страждання: «*screams, hell on Earth, dragged, beaten, bags over their head, like a gulag*» (крики, пекло на землі, тягнули, били, мішки на головах, наче ГУЛАГ). Текст фіксує впровадження режиму терору, спрямованого на підкорення населення, в якому насильство підкріплюється символічною формулою «*Russia is here forever*». Автори вдаються до персоніфікації болю: «*Screams began to escape the building, piercing the once-calm neighborhood*» (Крики втікали з будівлі, розриваючи тишу колись мирного району). У описі катівні «*anonymous building quickly became infamous*» («анонімна будівля швидко стала сумнозвісною») антитеза підкреслює перетворення всього міста із рідного дому на простір терору [10,11]. Одним із ключових текстів про окупацію Херсона є стаття NYT про «*City of Fear*» (Місто Страху). Цією комплексною метафорою було позначено колективну психологічну реальність окупації. Видання реконструює страх та насильство «*suffocate with a plastic bag, underground prison, jolted with electricity*» (душити поліетиленовим пакетом, підземна в'язниця, бити електричним струмом), ідеологічну колонізацію та приниження «*apology videos, confessions posted online*» (відео з вибаченнями, каяття онлайн). Журналісти створюють структуру репортажу-катарсису, у якому страх і темрява змінюються визволенням «*It's like waking up from a coma*» (Це наче вийти з коми) [12].

Висвітлення подій у Херсоні медіа США стало одним із чинників впливу на громадську думку та рішення світових лідерів, сприяло формуванню міжнародної підтримки України. Лінгвістичний портрет битви за місто у матеріалах можна окреслити як систему маркерів «окупація та терор» проти «спротив та звільнення».

Херсон постає символом «зіткнення світів». Перший світ – беземоційний й жорстокий окупант, для якого Херсон постає як географічний об'єкт, а населення є ресурсом для підпорядкування. Другий – це емоційна Україна, живі люди, які долають перешкоди, страхи, труднощі й відчай. Антиномія «механізований терор» проти «людського спротиву» є смисловим ядром наративу, у якому холодна раціональність агресора протиставляється виру людських емоцій.

Статті ЗМІ США про визволення Херсону є цінними прикладами сучасного воєнного репортажу де доречно й точна лексика працює на формування розуміння конфлікту закордонною аудиторією. Журналісти дотримуються стриманого, неупередженого тону, уникають оціночних суджень, героїзації чи дегуманізації сторін конфлікту. Їхні тексти вирізняються увагою до деталей і «кінодокументалістикою» викладу. Водночас події подаються не через абстрактні зведення чи статистику, а через персоніфіковані історії людей, їх емоції. Такий прийом переносить фокус із воєнних зведень на людський вимір війни, формуючи ефект присутності та співпереживання читача.

Література

1. Schwirtz M., Pérez-Peña R. First Ukraine City Falls as Russia Strikes More Civilian Targets. *The New York Times*. 02 березня 2022 р. URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/02/world/europe/kherson-ukraine-russia.html>
2. Schwirtz M., Santora M., Hill E., Cardia A. Ukrainian protesters take to the streets in occupied Kherson. *The New York Times*. 05 березня 2022 р. URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/05/world/europe/kherson-protests-ukraine.html>
3. Khurshudyan I., Stern D. L. In Kherson, misery under Russian occupation, hope over Ukrainian gains. *The Washington Post*. 12 червня 2022 р. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/06/12/ukraine-kherson-counteroffensive-russian-occupation/>
4. Miller M. E. Why Putin will fight for Kherson: Fresh water and and. *The Washington Post*. 03 листопада 2022 р. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/11/03/kherson-kakhovka-water-crimea-battle/>
5. Santora M. Amid the Slog of Mud Season, the Ukrainian Military Keeps Advancing. *The New York Times*. 28 жовтня 2022 р. URL: <https://www.nytimes.com/2022/10/28/world/europe/ukraine-russia-kherson-bakhmut-sobchak.html>
6. Bigg M. M., Santora M. Why Control of Kherson City Is Important to Russia and Ukraine. *The New York Times*. 07-11 листопада 2022 р. URL: <https://www.nytimes.com/2022/11/07/world/europe/kherson-russia-ukraine-war.html>
7. Lamothe D., Sly L., Horton A., Ryan M., Miller M. E. Russia's expected military withdrawal from the southern city of Kherson opens the door to more Ukrainian battlefield advances. *The Washington Post*. 10 листопада 2022 р. URL: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/11/10/russia-retreat-kherson-battle>
8. Farberov S. Ukrainians push forward as Russians retreat from "city of death" Kherson. *New York Post*. 10 листопада 2022 р. URL: <https://nypost.com/2022/11/10/ukrainians-push-forward-as-russians-retreat-from-kherson/>
9. Lamothe D., Sly L., Horton A., Ryan M., Miller M. E. Russian retreat from Kherson city sets stage for more hard combat. *The Washington Post*. URL: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/11/10/russia-retreat-kherson-battle>
10. Miller M. E., Galouchka A. Witnesses recount detentions, torture, disappearances in occupied Kherson. *The Washington Post*. 14 листопада 2022 р. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/11/14/kherson-disappearances-detentions-torture-occupation/>
11. Miller M. E., Galouchka A. Kherson residents celebrate liberation and describe trauma of occupation. *The Washington Post*. 14 листопада 2022 р. URL:

<https://www.washingtonpost.com/world/2022/11/12/kherson-celebration-liberation-trauma-occupation/>

12. Gettleman J., Kramer A. E. Accounts of Torture Emerge From Kherson, Ukraine's 'City of Fear'. *The New York Times*. 14 листопада 2022 р. URL: <https://www.nytimes.com/2022/11/14/world/europe/kherson-torture-russia-ukraine.html>

Марушак О.В.,
Константинова Ю.С.
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ОКУПАЦІЇ НА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ГОЛОВНІ ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ

Окупація значних територій України – починаючи зі злочинної анексії Криму та воєнного відторгнення частини Донбасу кремлем у 2014 році та особливо після повномасштабного вторгнення російської федерації у лютому 2022 року - стала не лише військовим і політичним викликом, а й глибоким морально-психологічним випробуванням для мільйонів громадян. Це випробування торкнулося усіх без винятку: цивільного населення, дітей, людей похилого віку, переселенців, військових та волонтерів. Окупація несе подвійний тиск - зовнішній фізичний (загроза життю, обстріли, насильство) і внутрішній психологічний (страх, безсилля, почуття ізоляції). Розглянемо основні чинники впливу окупації на морально-психологічний стан людини, її цінності, ідентичність, поведінкові реакції.

Дослідники виділяють такі основні чинники морально-психологічного впливу :

1. Втрата контролю та тривога за безпеку

Під час окупації люди часто опиняються у ситуації, коли *втрачають контроль над власним життям*. Змінюється влада, правила поведінки, обмежується свобода пересування, зв'язок із зовнішнім світом. Людина більше не може передбачити, що станеться завтра, чи буде вона жива, чи повернеться додому її родина.

Психологи називають цей стан *тривожною невизначеністю* - коли навіть дрібні події (звук вибуху, постріл, пересування техніки) викликають різку реакцію страху. Дослідження *Ukrainian Psychological Association (2023)* показує, що понад 80% людей, які пережили окупацію, мали симптоми *постійної напруги, безсоння або панічних нападів* [3, с. 9–18].

У таких умовах людина часто втрачає здатність раціонально оцінювати ситуацію - з'являється стан *вимушеної покори*. Це природний психологічний механізм виживання, але водночас він руйнує почуття власної гідності, формує комплекс безсилля, що залишається навіть після звільнення території;

2. Втрата майна, дому, соціального зв'язку

Втрата дому - це одна з найглибших травм, яку може зазнати людина. Дім - це не лише стіни, а *символ безпеки, стабільності, особистої історії*. Коли він зруйнований або захоплений, людина втрачає не лише матеріальну власність, а й *частину своєї ідентичності*.

Психологи порівнюють це з «розривом з реальністю»: світ, у якому ти жив, більше не існує. Людина відчуває спустошення, апатію, втрату сенсу. За даними *ОНСНР (2025)*, понад 65% внутрішньо переміщених осіб (ВПО) вказують втрату житла як головне джерело страждання - навіть сильніше, ніж самі бойові дії [2, с. 6–24].

Людина відчуває спустошення, апатію, втрату сенсу. Додатково втрачається *соціальне оточення* - сусіди, друзі, знайомі, школа, робота. Це руйнує звичні соціальні структури, що підтримували відчуття належності.

У результаті людина переживає *соціальну дезінтеграцію* - коли ніде не відчуває себе “своєю”. Важливо, що такі втрати торкаються не лише окремих осіб, а й усієї громади. Коли село чи місто частково зруйноване, а частина жителів виїхала, це змінює саму тканину спільного життя - з'являється колективна травма [1, с. 25–30];

3. Травматичний досвід перебування під окупацією

Перебування під окупацією є багатовимірною травмою. Люди стикаються з постійною небезпекою, приниженням, страхом. Багато хто стає свідком або жертвою насильства, незаконних затримань, катувань, примусової мобілізації. Такі події залишають *глибокі сліди у психіці* - формують посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію, нічні кошмари, втрату довіри до світу.

Важливим аспектом є *моральна травма* - коли людина змушена мовчати, бачити зло, але не може його зупинити. Це породжує почуття провини, сорому, втрати віри в добро.

Психологи описують такий стан як *руйнування морального "Я"* - коли людина більше не розуміє, що правильно, а що ні, бо сама реальність стала абсурдною [6, с. 15–38].

Навіть після звільнення територій люди довго залишаються у стані "внутрішньої окупації": бояться говорити, довіряти, планувати. У деяких регіонах (Херсонщина, Луганщина, Донеччина) зафіксовано, що до 70% мешканців мають тривожні або депресивні розлади (KSE Institute, 2024) [4, с. 5–23];

4. Переривання соціальної ідентичності, цінностей

Окупація - це не лише фізичний контроль території, а й *війна за свідомість людей*. Адже ворожа рашистська влада та її пропаганда намагається **знищити українську ідентичність**: змінюються підручники, прапори, мова, забороняється українська символіка. Це створює *розрив між внутрішнім "Я" людини та зовнішнім світом*.

Люди, які залишаються на окупованих територіях, часто змушені приховувати свої переконання, уникати рідної мови, щоб вижити. Така ситуація формує *подвійну ідентичність* - зовнішню, пристосовану до вимог окупації, та внутрішню, засновану на **українських цінностях**. За даними United Help Ukraine (2024), понад 60% опитаних з деокупованих територій заявили, що стали *"ще більш свідомими громадянами України"* [4, с. 44–47].

Проте цей тиск має і зворотний ефект - він **зміцнює національну самосвідомість**. Багато українців після пережитої окупації говорять про "відкриття в собі українця", про переосмислення понять свободи, честі, гідності. Таким чином, окупація водночас руйнує і формує нову ідентичність - *більш зрілу, усвідомлену, морально міцну*.

Можна виділити такі психологічні та моральні наслідки окупації на ментально фізичний стан українців:

а) *тривожність і депресія*. Люди втрачають відчуття безпеки, що спричиняє апатію, втому, безсоння, психосоматичні розлади;

б) *соціальна ізоляція*. Після окупації багатьом важко знову довіряти іншим - навіть у звільнених громадах;

с) *моральне вигорання*. Переживання тривалого страху, втрати й безсилля призводить до внутрішнього спустошення;

д) *переоцінка цінностей*. Війна змушує людей переосмислити, що справді важливо - не гроші чи комфорт, а життя, свобода, близькі люди, нація, Батьківщина;

е) *зростання солідарності*. Попри біль, окупація стала поштовхом до народження сильного громадянського суспільства - волонтерства, взаємодопомоги, єдності [5, с. 47–56].

Отже, морально-психологічний стан людей, які пережили окупацію, - це складний комплекс травм, втрат, але й внутрішньої сили. Окупація зруйнувала звичний світ мільйонів, проте не змогла знищити головного - **особисту і національну гідність та людяність**. Попри депресію, втрати, біль українці демонструють дивовижну моральну стійкість, взаємодопомогу й віру у майбутнє. Поступове відновлення можливе лише через поєднання психологічної допомоги, соціальної підтримки й *збереження національної пам'яті*. Саме це стане **підґрунтям, щоб після перемоги України у цій жакливій війні відбулося всеосяжне не лише особисте, а й суспільне та національне відновлення - ментально-духовне відродження української нації**.

Література

1. Звіт про реабілітацію після окупації. *ADRA Україна*. Київ: ADRA Ukraine, 2024, 32 с.
2. Звіт про ситуацію з правами людини в Україні (1 грудня 2024 – 31 травня 2025 р.). *Управління Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR)*. Київ: Представництво ООН з прав людини в Україні, 2025, 27 с.
3. Опитування щодо психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб. *Українська психологічна асоціація*. Київ: УПА, 2023, 24 с.
4. Психологічний вплив війни на цивільне населення: аналітичний звіт. *Київська школа економіки (KSE Institute) та United Help Ukraine*. Київ: KSE Institute, 2024, 48 с.
5. Травма та стійкість цивільного населення на окупованих територіях. *Психологія і суспільство*. 2024. № 2, с. 45–60.
6. Трансформація цінностей в умовах війни. *Український інститут соціальних досліджень (UICP)*. Київ: UICP, 2024, 56 с.

МИКОЛАЇВЩИНА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ: СУСПІЛЬНИЙ ВИМІР ГЕРОЇЗМУ ТА СУПРОТИВУ

Початок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, який розпочався 24 лютого 2022 року, перетворив Миколаївщину на один із ключових напрямів воєнних дій, розгорнутих на півдні країни. Варто пам'ятати, що область розташована на шляху до Одеси, а також її важливі потенціали, промисловий і портовий, зумовили стратегічне значення цього регіону для обох сторін війни. Вже з перших днів воєнних дій Росії на території України Миколаїв став об'єктом інтенсивних артилерійських і ракетних обстрілів. Цей період (початковий) і той, який триває до сьогодні, можна вважати прикладом надзвичайної стійкості населення та мобілізації як військових, так і цивільних.

З наукового погляду оборона Миколаївщини (в тому числі обласного центру) становить надзвичайний приклад взаємодії між різними типами структур: державними, військовими й громадськими у кризових умовах, котрих не було ще в історії регіону у ХХІ столітті. Проведений аналіз матеріалів, свідчень учасників бойових дій та медійних повідомлень дозволяє виявити кілька ключових тенденцій. По-перше, оборона мала децентралізований, гнучкий характер, що сприяло оперативному прийняттю рішень, що є дуже важливим у кризових ситуаціях. По-друге, не менш важливу роль відіграло місцеве населення, яке разом з військовими змогло створити потужну оборону своїх міст. Станом на сьогодні, материкова частина Миколаївщини – це територія підконтрольна Україні, проте Кінбурнський півострів, який частково входить до складу Миколаївської області, досі залишається окупований російськими загарбниками [5].

Важливою постаттю оборони Миколаєва є генерал Дмитро Марченко – командувач обороною містом, який створив ефективну систему захисту, запровадивши принцип мобільної оборони та координувавши дії регулярних підрозділів із територіальною обороною й місцевими волонтерами. Його лідерство та рішучість сприяли зміцненню морального духу мешканців та формуванню атмосфери єдності й впевненості в перемозі (дуже важливим був емоційний фактор, який мав підтримувати морально населення). Не менш значущим є той факт, що завдяки роботі генерала Миколаїв не був окупований, як сусідній Херсон, та всі адміністративні структури були відповідно задіяні [2].

Варто зазначити, що завдяки своїй стійкості, організованості оборони та масовому героїзму населення Миколаїв отримав звання «Місто-герой». Це рішення стало визнанням не лише військових заслуг, а й громадянської мужності, проявленої під час багатомісячних обстрілів. Таким чином, почесне звання закріпило за Миколаєвом символічний статус одного з форпостів українського спротиву на півдні країни.

Серед усіх боїв на Миколаївщині варто відокремити бій за місто Вознесенськ, протягом якого українські підрозділи ЗСУ у березні 2022 року змогли відбити спробу російських десантників прорватися до Південного Бугу. Цей історичний момент засвідчив ефективність локальної координації та високий моральний дух оборонців. Місцеве населення, використовуючи знання місцевості, активно допомагало військовим, забезпечуючи логістику та евакуацію цивільних. На Миколаївщині, як і в інших регіонах країни, співпраця між населенням та військовими знаходилась на дуже високому рівні [3]. Не менш важливими були бої за Баштанку та Снігурівку, яка з 19 березня 2022 року і до 10 листопада 2022 року окупована.

У боротьбі проти російських загарбників Миколаїв пережив одну з найтрагічніших сторінок війни. Це був ракетний удар по будівлі обласної державної

адміністрації 29 березня 2022 року, унаслідок якого загинуло 37 осіб і більше 35 поранено. Ця подія стала символом цілеспрямованого терору проти цивільного управління та адміністративних структур [4].

12 квітня 2022 року став для Миколаєва ще одним трагічним днем. Унаслідок цілеспрямованого обстрілу Росією міської інфраструктури було пошкоджено водогін, який забезпечував постачання питної води до міста. З того моменту Миколаїв залишився без централізованого водопостачання, що призвело до виникнення гуманітарної кризи та потреби в альтернативних джерелах забезпечення населення питтєвою водою. Ця ситуація не лише засвідчила масштаб руйнувань цивільної інфраструктури, але й виявила високий рівень координації центрів (наприклад, допомога від волонтерів з Одеси), які в умовах тривалого дефіциту ресурсів змогли створити ефективні механізми розподілу та доставки води населенню.

Емоційний вимір супротиву на Миколаївщині зайняв важливе місце та проявився у багатовимірній взаємодії між громадянами, військовими структурами та місцевою владою. У перші тижні повномасштабного вторгнення регіон став ареною не лише бойових дій, а й масштабної мобілізації людських емоцій: страху, гніву, співчуття, але також рішучості й глибокої відданості своїй землі. Ці емоції стали важливим ресурсом для виживання та координації дій, перетворившись на потужний механізм соціальної стійкості.

Одним із найяскравіших проявів цього емоційного спротиву стали волонтерські ініціативи. З перших днів війни мешканці Миколаєва самоорганізовувалися для допомоги армії та постраждалим від бойових дій. Все починалось від збору гуманітарної допомоги та дійшло до виробництва захисних споруд. Ці дії базувалися не стільки на інституційній підтримці, скільки на емоційній солідарності та відчутті спільної відповідальності. Саме емоційне залучення дозволило швидко мобілізувати ресурси, налагодити горизонтальні зв'язки та підтримати моральний дух у надзвичайно складних умовах. Діяльність волонтерів у ДОФ (Домі Офіцерів Флоту) є добрим прикладом вищезазначеного [1].

Інформаційна самоорганізація в соціальних мережах також відіграла вирішальну роль. Telegram-канали, місцеві спільноти у соціальних мережах стали простором для оперативного обміну інформацією, взаємопідтримки та координації дій, як наприклад, Телеграм-канал Миколаївської обласної державної адміністрації «Віталій Кім/Миколаївська ОДА» та канал «Николаевский Ванёк», які швидко реагують на те, що відбувається, та інформують про це населення. Емоційний тон цих повідомлень варіювався від гніву до співчуття, і тим самим створював атмосферу єдності, в якій навіть короткі повідомлення набували значення символічних актів опору. Таким чином, цифрові платформи стали не лише джерелом новин, а й каналом емоційного зв'язку між людьми, які відчували спільну небезпеку.

Мистецькі ініціативи, акції пам'яті та культурні проекти, що виникли у Миколаєві, також стали продовженням емоційного спротиву. Вони не лише зберігали пам'ять про загиблих і підтримували дух оборонців, але й формували культурний простір стійкості, у якому емоції перетворювалися на засіб осмислення війни. Таке поєднання раціонального планування оборони з емоційною мобілізацією засвідчує, що героїзм Миколаївщини – це не лише військова, а й культурна, комунікативна практика, яка визначає нові форми солідарності в умовах війни.

Отже, Миколаївщина стала простором, де війна набула людського виміру: через біль, втрати, солідарність і прагнення до свободи. Історія Миколаївської області свідчить, що навіть у найбільш драматичні моменти сучасної історії Україна залишається державою, здатною до самоорганізації, взаємодопомоги та емоційної єдності.

Література

1. ДОФ – це велика корпорація: як живе найбільший волонтерський рух в Миколаєві, 0512 сайт міста Миколаєва, <https://www.0512.com.ua/news/3415956/dof-ce-velika-korporacia-ak-zive-najbilsij-volonterskij-ruh-v-mikolaevi-foto> (доступ: 20 жовтня 2025).
2. Марченко: Різниця між Миколаєвом і Херсоном у тому, що влада не покинула місто, 0512 сайт міста Миколаєва, <https://www.0512.com.ua/news/4010974/marcenko-riznica-miz-mikolaevom-i-hersonom-u-tomu-so-vlada-ne-pokinula-misto> (доступ: 2 жовтня 2025).
3. Оприщенко А., «Відкалібрований злочин»: що стоїть за ударом по Миколаївській ОДА? «ЗАБОРОНА», <https://zaborona.com/shho-stoyit-za-udarom-po-mykolayivskij-oda-golovne-z-rozsliduvannya-komandy-truth-hounds> (доступ: 6 жовтня 2025).
4. Приходько Є., Бої за Вознесенськ. Як утікала російська армія, «Нова Польща», <https://novapolshcha.pl/article/boyi-za-voznensensk-yak-vtikala-rosiiska-armiya> (доступ: 8 жовтня 2025).
5. Черниш О., Бої за Кінбурнську косу. ЗСУ проводять операцію зі звільнення піщаного півострова, BBC News Україна, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63629339> (доступ: 9 жовтня 2025).

ПАМ'ЯТЬ ПРО ЗАГИБЛИХ ЗАХИСНИКІВ ХЕРСОНА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Окупація Херсона у 2022 році та подальше звільнення міста стали подіями, що мають вагоме значення як для місцевої громади, так і для всієї країни. Вони закарбувалися як символ стійкості, єдності та готовності до спротиву. В умовах війни особливо важливо підтримувати пам'ять про полеглих оборонців – це сприяє зміцненню колективної історичної пам'яті та відчуття спільної локальної ідентичності.

Дослідження особистих історій людей, які жили під окупацією, допомагає доповнити офіційні історичні описи людським, емоційним та життєвим змістом. Усні свідчення дозволяють не лише відтворити події, а й побачити, як у громаді формуються цінності, моральні принципи та розуміння власної громадянської позиції.

Розповіді родин загиблих бійців Територіальної оборони Херсона відкривають не лише факти їхнього бойового шляху, але й внутрішній емоційний вимір того, як ці люди живуть у пам'яті близьких та громади. Аналіз таких інтерв'ю дає змогу простежити, яким чином вибудовується образ захисника: які ідеали з ним пов'язують, як осмислюється його смерть у ширшому контексті боротьби за незалежність України.

Особливо значущими для херсонців стали бої у Бужковому парку, біля Наукового ліцею та в районі Антонівського мосту, де військові та добровольці, ризикуючи життям, намагалися стримати наступ загарбника [2, с. 157-174]. Після встановлення окупаційного контролю Херсон перетворився на центр мирного спротиву: протягом 5–20 березня 2022 р. мешканці виходили на масові акції з українською символікою, демонструючи незгоду з окупацією [1, с. 23-36.]. У відповідь окупанти застосовували насильство, переслідування, залякування та інформаційний тиск.

Спротив Херсона важливий не лише з військової точки зору. Він став ключовим чинником у формуванні образу міста як простору незламності. Постаті загиблих оборонців стали моральними орієнтирами для громади.

У перші дні повномасштабного вторгнення в Херсоні спонтанно виникли добровольчі групи – люди об'єднувалися задля захисту свого міста. Усні свідчення родин загиблих є цінним джерелом для розуміння не лише хронології подій, але й емоційного досвіду війни для місцевих жителів.

Інтерв'ю з Наталією Безпаловою² розкриває життя її чоловіка, Івана Павловича Данченка. З розповіді перед нами відкривається людина, яка у критичні години добровільно долучилася до оборонців рідного міста.

Зі слів Гончар Вікторії Миколаївни³ змальовується образ її батька. Гончар Микола Анатолійович загинув обороняючи 1 березня 2022 р. Херсон.

Інтерв'ю з Любов'ю Григорівною⁴, дружиною Данілова Дениса Павловича, презентує життєвий шлях її чоловіка, свідомого громадянина та оборонця України.

² Безпалова Наталя Василівна, 1969 року народження, с. Станіслав, Херсонська область. Проведення інтерв'ю, дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

³ Гончар Вікторія Миколаївна, 1992 року народження, с. Надєждівка, Херсонська область. Проведення інтерв'ю, дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

⁴ Данілова Любов Григорівна, 1970 року народження, с. Нове, Вознесенський район, Миколаївська область. Проведення інтерв'ю, дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

Життєві принципи Вдовиченка Володимира Васильовича розкриваються в інтерв'ю з його дочкою Дариною⁵.

Вікторія Олександрівна Макарьська розповіла про свого чоловіка, Олега Михайловича. Ця людина усе життя присвятила військовій діяльності та захисту Батьківщини⁶.

Образ Ронського Олексія Михайловича, який був добрим, відкритим, мужнім українцем, постає з інтерв'ю його матері, Моренець Оксани Анатоліївни⁷.

Вікторія Миколаївна розкрила у своєму інтерв'ю долю і характер свого чоловіка – Непомнящого Олександра Миколайовича, який відзначався патріотичними рисами та значною відповідальністю⁸.

Ольга Петрівна Осіння розповіла про свого чоловіка. Володимир Леонідович постав українцем, що відчував глибоку любов і до своєї Батьківщини, і до родини⁹.

Історія Сливкіна Миколи Михайловича, людини честі та обов'язку, розкривається в інтерв'ю з дружиною, Наталею Валеріївною¹⁰.

Долю Грозинського Віталія Володимировича, який був мудрим наставником та опорою для сім'ї, розповідає його донька, Фролова Ольга Віталіївна¹¹.

Інтерв'ю з Хандусенко Надією Іванівною¹² розкриває історію життя її чоловіка. Хандусенко Сергій Сергійович, відданого батька та чоловіка.

Усі полегли тероборонівці брали участь в захисті Херсона. Їхня загибель 1 березня 2022 р. стала символом перших спроб самоорганізованого спротиву російській армії. До оборони міста долучалися не лише уродженці Херсона, а й ті, хто оселився тут з інших регіонів, але встиг відчути місто своїм домом. Основним мотивом оборонців було захистити «свою землю», свою громаду, своїх близьких – це рішення ґрунтувалося на глибокому особистому почутті відповідальності.

Збереження спогадів про оборонців має стати фундаментом оновленої моделі місцевої ідентифікації, що згуртує жителів Херсонського краю навколо цінностей вірності, свободи, гідності та готовності нести відповідальність за свідомо обране майбутнє. Пам'ять слугує вагомою основою для подолання психологічних травмувань,

⁵ Данілова Дарина Володимирівна, 1987 року народження, с. Пріозерне, Херсонська область. Проведення інтерв'ю, дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

⁶ Макарьська Вікторія Олександрівна, 1979 року народження, м. Херсон. Проведення інтерв'ю, дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

⁷ Моренець Оксана Анатоліївна, 1970 року народження. Проведення інтерв'ю, дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

⁸ Непомняща Вікторія Миколаївна, 1977 року народження, с. Чорнобаївка, Херсонська область. Проведення інтерв'ю, дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

⁹ Осіння Ольга Петрівна, 1990 року народження, с. Білозерка, Херсонська область. Проведення інтерв'ю – Черемісін О.В., дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

¹⁰ Сливкіна Наталя Валеріївна, 1980 року народження, смт. Каланчак, Херсонська область. Проведення інтерв'ю, дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

¹¹ Фролова Ольга Віталіївна, 1986 року народження, с. Широка Балка, Херсонська область. Проведення інтерв'ю, дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

¹² Хандусенко Надія Іванівна, 1987 року народження, м. Гола Пристань, Херсонська область. Проведення інтерв'ю, дешифрування аудіозапису та створення транскрипту - Г. Михайленко.

наслідків окупації. Саме вона створює підґрунтя для виховання нових поколінь у дусі патріотизму та свідомого громадянства.

Отже, спогади про херсонських захисників і боротьба їхніх родин за збереження пам'яті – це не лише частина локальної історії. Вони є важливим складником національної пам'яті про опір і вагу свободи, де особистий досвід поєднується з колективним, а біль втрати – з гордістю та шаною.

Проведення інтерв'ю, написання тез здійснено за сприяння Наукового товариства Шевченка в США.

Література:

1. Кузовова Н.М. Цивільний спротив у Херсоні та області під час російської окупації в березні – на початку квітня 2022 р. *Південний архів (історичні науки)*. Вип. 46. 2024. С. 23-36. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-46-3>
2. Черемісін О.В. *Літопис цивільного спротиву Херсона у вимірах повномасштабної агресії росії проти України у 2022 р.* Суми: Університетська книга, 2023. 589 с.

ВІД ТРАВМИ ДО ВІДРОДЖЕННЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО ГЕНОЦИДУ УКРАЇНЦІВ

Повномасштабна війна в Україні призвела до масового психічного травмування населення. Злочини проти мирних мешканців, депортації, насильство над дітьми та руйнування культурної ідентичності мають ознаки геноциду. Водночас суспільство демонструє високу здатність до саморегуляції, солідарності й посттравматичного зростання. Актуальним є вивчення психологічних механізмів відновлення після колективної травми.

Проаналізувати психологічні наслідки сучасного геноциду українців та визначити шляхи подолання колективної і трансгенераційної травми, з акцентом на посттравматичне зростання і моральне відродження нації.

Психологічна структура травми. Війна створює комплексну систему стресорів: страх, втрату дому, соціальну розлуку, почуття безсилля. У колективному вимірі формується феномен моральної травми - зсув етичних і духовних орієнтирів.

Трансгенераційна передача болю. Профілактика передбачає усвідомлене проговорення досвіду, створення ритуалів пам'яті без культу страждання.

Механізми допомоги. В основі - п'ять принципів Гобфолла: безпека, заспокоєння, самоефективність, соціальна підтримка, надія. Та як це реалізувати на практиці.

Посттравматичне зростання. Визначається як позитивні зміни після пережитої травми: зростання особистої сили, нові сенси, глибші стосунки, духовне оновлення. Український досвід демонструє колективну форму ПТЗ: волонтерство, самоорганізацію, відбудову, солідарність.

Відновлення як форма опору. Психологічна стійкість і культура взаємопідтримки стають інструментом протидії геноциду - збереження ідентичності, гідності й віри в майбутнє.

Сучасний геноцид українців має не лише фізичний, а й психологічний вимір. Протидія йому вимагає комплексних заходів - від психоосвіти і доступної терапії до розвитку колективної надії. Трансформація травми у відродження можлива через безпеку, зв'язок, сенс і пам'ять. Україна сьогодні проходить шлях не лише боротьби, а й глибокого внутрішнього оновлення - від травми до життя.

Література:

1. Hobfoll S. E. et al. Five Essential Elements of Immediate and Mid-Term Mass Trauma Intervention. *Psychiatry*, 2007.
2. Tedeschi R., Calhoun L. G. The Posttraumatic Growth Inventory. *Journal of Traumatic Stress*, 1996.
3. Litz B. et al. Moral Injury and Moral Repair in War Veterans. *Clinical Psychology Review*, 2009.
4. IASC. *Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*, 2007.
5. WHO. *Psychological First Aid* (2013), *mhGAP Humanitarian Intervention Guide* (2023).

ПАТЕРНИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ХЕРСОНЦІВ ЯК ВПО ПІСЛЯ ВИЇЗДУ З ОКУПАЦІЇ У 2022 р.

Тема дослідження є надзвичайно актуальною в умовах сучасних соціальних трансформацій України, що пов'язані з масштабними переміщеннями населення. Після окупації Херсона у 2022 р. значна частина мешканців міста та сільських територій була вимушена покинути свої домівки, часто майже без засобів до існування.

Це спричинило глибокі зміни у соціальному, економічному та психологічному житті людей, а процес їхньої адаптації у нових громадах виявився складним і багатовимірним. Соціальна адаптація ВПО включає відновлення базових потреб, формування нових соціальних мереж, пошук роботи, інтеграцію у нові освітні та медичні системи, а також відновлення психологічного благополуччя [1, 136].

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному вивченні специфічних патернів поведінки херсонців у контексті постокупаційної мобільності та внутрішньої міграції [2, 83]. Для цього було застосовано змішану методологію: поєднано кількісні та якісні методи соціологічного аналізу, що дозволило отримати цілісну картину адаптаційних процесів. Зокрема, проаналізовано дані напівструктурованих інтерв'ю з 60 ВПО, які виїхали з Херсонської області у 2022 р., а також анкетування понад 200 осіб у різних регіонах України включно з Дніпропетровською, Запорізькою, Одеською областями. Методологічно дослідження зосереджувалось на трьох головних аспектах адаптації: економічному (працевлаштування, доступ до соціальних виплат, житлові умови), соціально-культурному (інтеграція у громади, участь у волонтерських та громадських ініціативах, збереження культурної спадщини та ідентичності) та психологічному (сприйняття травматичного досвіду, рівень тривожності, застосування стратегій копінгу).

Результати дослідження вказують, що адаптаційні практики херсонців після виїзду з окупації комбінують індивідуальні і колективні стратегії. У перші місяці після переміщення ключовими були «термінові практики виживання»: тимчасове поселення у родичів або знайомих, оперативний пошук роботи у приватному секторі, звернення до гуманітарних організацій за продуктовими наборами та медикаментами. Наприклад, багато родин з Херсона оселились у Дніпрі та Миколаєві, де гуманітарні штаби місцевих волонтерів організовували продуктові набори та забезпечували доступ до медичних консультацій [3, 4].

На середньостроковому етапі домінували «інтеграційні практики», спрямовані на формування локальних соціальних мереж та участь у навчальних і громадських програмах. Батьки залучали дітей до місцевих освітніх центрів, гуртків та літніх шкіл, щоб підтримати їхню соціалізацію. Дорослі відвідували професійні курси, які організовували обласні центри зайнятості та громадські організації. Особливу роль відігравали цифрові платформи та соціальні мережі – вони дозволяли координувати гуманітарну допомогу, підтримувати контакти з рідними на Херсонщині та оперативно знаходити роботу чи житло. Наприклад, у facebook-групах та телеграм-каналах херсонці обмінювалися інформацією про вакантні посади, оренду квартир та благодійні ініціативи.

Соціально-психологічний аспект адаптації виявився критично важливим для довгострокового відновлення життєдіяльності. Аналіз інтерв'ю показав, що частина ВПО застосовує когнітивно-поведінкові стратегії: самоорганізацію дня, планування бюджету, активну участь у волонтерських програмах. Водночас частина респондентів відчувала соціальну ізоляцію та втрату «домівок», що створювало потребу в психологічній підтримці.

Для її забезпечення використовувались групові терапії, індивідуальні консультації психологів та медійні практики, які проводились у херсонських центрах підтримки та благодійних організаціях. Також ефективним інструментом виявилася взаємопідтримка серед самих ВПО: регулярні зустрічі у гуртках, кулінарних майстернях та культурних клубах допомагали зменшити психологічний стрес і відчуття ізоляції [4, 12].

Важливим результатом дослідження стало виявлення значущості впливу локальних соціальних ініціатив на успішність адаптації. У Херсонській області після деокупації правобережжя функціонують центри допомоги ВПО, які координують соціальні, освітні та культурні програми. Це включає мовні та професійні курси для дорослих, майстер-класи для дітей, коворкінг-простори для тих, хто працює дистанційно, а також платформи для обміну житлом та речами. Такі ініціативи сприяють швидкій інтеграції ВПО у нові соціальні середовища та відновлення соціальної довіри.

Отже, патерни соціальної адаптації херсонців після виїзду з окупації 2022 р. формуються на трьох рівнях: негайні тактики виживання, середньострокові інтеграційні практики та довгострокові стратегії психологічної стабілізації. Успішна адаптація вимагає комплексного підходу, який включає економічну, соціально-культурну та психологічну підтримку, активне залучення місцевих громадських структур і цифрових платформ. Отримані результати підкреслюють необхідність формування системних політик підтримки ВПО, які враховують локальні практики та соціокультурні особливості постраждалого населення та можуть стати основою для розробки прикладних програм інтеграції та соціальної підтримки ВПО в Україні.

Література:

1. Кінаш О.М. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах воєнного стану: теоретико-методологічний аналіз. *Social work and education*, 24(1), 2025, С. 135-148.
2. Могильова Н.М. Особливості психологічного здоров'я та психологічної адаптації внутрішньо-переміщених осіб в умовах війни: досвід України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. №2. 2023. С. 81-85.
3. Русаль Л.М. Особливості забезпечення права на працю внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час війни в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1.
4. Ковтун В. Механізми публічного управління інтеграцією внутрішньо-переміщених осіб в Україні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2024. № 1. С. 11-19.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ ПІВДНЯ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Вивчення міського простору Півдня України у досліджуваний період є надзвичайно актуальним завданням сучасної історичної науки, оскільки дозволяє комплексно оцінити процеси урбанізації соціально-економічного розвитку та трансформації територіальної структури міст, що перебували на перетині імперських, регіональних та локальних впливів [2,14]. Південні міста, зокрема, Херсон, Одеса, Миколаїв та Катеринослав, у цей період зазнавали швидких змін, спричинивши інтеграцію у міжнародні торговельні мережі, розвитком промисловості та залізничної інфраструктури, а також політичними реформами імперії. Актуальність дослідження визначається необхідністю осмислення взаємодії соціальних, економічних та просторових факторів у формуванні міського середовища, що дозволяє не лише реконструювати минуле, але й виявити закономірності розвитку урбанізованих територій у регіоні [6,2].

Наукова новизна роботи полягає у комплексному поєднанні джерелознавчих, картографічних, архівних та статистичних методів дослідження, що дозволяє відтворити не лише структуру міст, але й соціальну та економічну динаміку міського населення [1,53]. В основу методології покладено принципи історичної реконструкції, системного підходу та порівняльного аналізу. Зокрема, застосування системного підходу дозволяє розглядати місто як цілісний соціально-просторовий організм, де взаємодіють адміністративні, економічні, транспортні та жиллові структури і формують унікальний міський ландшафт [7, 60]. Порівняльний аналіз різних південних міст дозволяє виділити типологічні моделі розвитку, визначити фактори прискореної урбанізації та просторових трансформацій [2, 75].

Методологічні засади дослідження передбачають перш за все ретельний джерельний аналіз. Основними джерелами є архівні фонди міських управ, нотаріальні записи, плани забудови, картографічні матеріали та статистичні збірники населення, торгівлі та промисловості [4, 145]. Інтеграція картографічних джерел дозволяє реконструювати і зрозуміти функціональні зони міста, розміщення адміністративних та промислових об'єктів, а також соціальні диференціації населення за місцем проживання [6, 38]. Використання планів забудови середини ХІХ – початку ХХ ст. дає змогу простежити динаміку розростання міських кварталів, зміну функціонального призначення окремих районів та вплив транспортних комунікацій на формування нових урбаністичних осередків [2, 256].

Статистичні матеріали, зокрема переписи населення, торговельні та промислові відомості дозволяють аналізувати соціальну структуру міського населення, міграційні процеси та економічну спеціалізацію окремих кварталів [3, 84]. Порівняння даних різних років дозволяє відстежити тенденції урбаністичного розвитку, зростання населення, а також появу нових соціальних груп та економічних станів [1, 123]. У комплексі з архівними документами це дозволяє побудувати детальну соціально-просторову карту міста, визначити взаємовплив між житловою забудовою, комунальною інфраструктурою та економічними центрами [4, 233].

Важливим методологічним принципом є використання міждисциплінарного підходу, що поєднує: історичний, географічний, економічний та соціологічний аналіз. Наприклад, історична методика забезпечує хронологічну реконструкцію процесів, географічний підхід дозволяє аналізувати просторову організацію міста та її зв'язок із навколишнім регіоном, економічний аналіз висвітлює фактори зростання торгівлі, промисловості та транспортної мережі, а соціологічний підхід допомагає виявити

соціальні взаємодії та культурні практики мешканців [5, 7]. Комплексне застосування цих підходів дає змогу не лише реконструювати минуле, але й формулювати узагальнені закономірності розвитку міського простору Півдня України у досліджуваній період [7, 61].

Додатково слід підкреслити значення картографічної реконструкції та просторового моделювання як інноваційні методи дослідження. Використання цифрових карт, геоінформаційних систем та 3D-моделювання дозволяє відтворити забудову міста у різні історичні періоди, виявити взаємозв'язок між топографією та соціально-економічними процесами, а також простежити трансформацію міського ландшафту під впливом економічного розвитку, міграції населення та державних реформ [6, 44].

Насамкінець слід додати про значення кібернітичного підходу до досліджуваної теми, який дозволяє трактувати місто як складну систему з елементами саморегуляції, зворотнього зв'язку та адаптивних механізмів [7, 62]. Застосування принципів кібернетики в історико-урбаністичних студіях забезпечує можливість аналізу міського організму не лише як просторової сукупності кварталів, інфраструктури та населення, а як динамічного комплексу у якому взаємодія окремих підсистем – адміністративної, комунальної, соціальної, транспортної та економічної – формує стійкі моделі розвитку та просторової поведінки [4, 301].

Кібернітичний підхід дозволяє оцінити здатність південних міст до адаптації під впливом зовнішніх імпульсів, таких як імперські політики, модернізаційні реформи, інтенсивний приплив населення, торговельні коливання чи епідеміологічні та екологічні загрози [1, 166]. Наприклад, аналіз роботи міського самоврядування через призму механізмів зворотного зв'язку дозволяє зрозуміти, як зміна демографічної ситуації чи збільшення кількості промислових підприємств стимулювали коригування рішень Дум та Управ щодо вуличної мережі, благоустрою, інженерних комунікацій або розміщення ринкової інфраструктури [4, 355].

Застосування кібернітичної логіки особливо ефективне при реконструкції взаємодії між природним середовищем та міською інфраструктурою. Наприклад, у Херсоні чи Миколаєві досліджуваного періоду рівень водності Дніпра і Бузького лиману, сезонні паводки, санітарний стан припортових кварталів, каналізаційні рішення, розвиток портових споруд і житлових районів [3, 147]. Врахування таких «вхідних сигналів» та міських «відповідей» дозволяє точніше реконструювати логіку просторового розвитку та інфраструктурних рішень [6, 51].

У цілому, включення кібернітичного підходу до методологічного арсеналу дозволяє моделювати місто Півдня України як історичну систему з виразною внутрішньою логікою, здатну до саморегуляції та структурних змін. Це відкриває можливість виявляти закономірності, які визначали розвиток регіону та забезпечують продуктивні інструменти для сучасних урбаністичних досліджень.

Література:

1. Дорошева А.О. Самоврядування в приморських містах Півдня України в другій половині XIX ст.: дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України». Одеса, 2009. 195 с.
2. Константінова В.М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки). Запоріжжя: АА ТанDEM, 2010. 569 с.
3. Шитюк М.М., Щукін В.В. Єврейське населення Херсонської губернії в XIX – початку XX ст. Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2008. 222 с.
4. Черемісін О.В. Міське самоврядування на Півдні України в 1785-1917 рр. Херсон: Олді-плюс, 2017. 586 с.

5. Михайленко Г., Черемісін О.В. Image of foreign colonizers in a town environment in the South of Ukraine in travellers' narratives at the end of the 18th – the first half of the 19th century. *East European Historical Bulletin*, 2025
6. Костюк, В. С., Лаврик, О. Д., Гарбар, О. В., Власенко, Р. П., Андрійчук, Т. В. Історико-географічний аналіз формування системи міст України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*, 16, 2022.
7. Черемісін О.В., Варнавська І.В. Роль місцевого самоврядування в модернізації інженерно-технічного простору міст Півдня України протягом другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія Історичні науки*. Том. 32. № 1. 2020. С. 59-63.

ВЕДЕННЯ ГРУПИ «ТИПОВІ ОЛЕШКИ» В СОЦМЕРЕЖІ FACEBOOK В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В умовах війни соціальні мережі стали одним із основних засобів комунікації для багатьох людей, які вимушені були тікати від війни. Долучаючись до груп, присвячених їхнім населеним пунктам, вони таким чином підтримують зв'язок зі своєю малою батьківщиною, слідкують за ситуацією в своїх громадах, глибше знайомляться з історією, культурою та природою рідного краю тощо.

Останнім часом комунікації в соціальних мережах досліджували такі українські науковці, як: Т. Биркович, І. Гарбузюк, Я. Морозова, В. Пилипчук, О. Уголькова, К. Філюшина, О. Хомич, І. Шевчук та ін..

Проте, яку роль відіграють групи в соціальних мережах, які висвітлюють події і життя регіонів, що знаходяться в умовах окупації чи на лінії фронту, у наш час досліджено лише фрагментарно. Тому пропонуємо на прикладі групи «Типові Олешки» в Facebook розглянути як функціонують спільноти окупованих територіальних громад в соціальних мережах у наш час.

Група «Типові Олешки» була створена місцевим краєзнавцем Олександром Татарченком в 2011 році спочатку в соціальній мережі Вконтакте, а в 2014 році, у зв'язку з початком агресії російської федерації проти України, перенесена в Facebook. Однак вже у 2022 році для захисту групи від ворожих атак її було перетворено на приватну, що у подальшому унеможливило робити репости і поширювати контент спільноти. Тому у вересні 2023 року групу «Типові Олешки» було створено заново. На жаль було втрачено 6,5 тис. підписників, але за два роки діяльності оновленої групи кількість підписників сягнула 5,3 тис. осіб.

Діяльність групи у довоєнний час була спрямована на допомогу властям і громаді робити місто кращим, вирішувати соціальні проблеми, такі як вандалізм та засмічення території, а також для патріотичного виховання, прищеплення любові до рідного краю та лагідної українізації. В описі до групи зазначено: «група «Типові Олешки» є краєзнавчою, а не політичною. Вона присвячена людям, історії, природі, спорту та культурі Олешок і Олешшя» [1].

Гендерний склад підписників спільноти складає 66% жінок і 34% чоловіків, найбільше підписників віком від 35-ти до 65-ти років. Більша кількість учасників проживає в Україні (2873), в Польщі – 809, в Німеччині – 471, в росії – 234, в Норвегії – 118. Виходячи із зазначених даних можна зрозуміти, що доля олешківців розкидала по всьому світові.

Однак, бажання спілкуватися з земляками, підтримувати свої соціальні зв'язки, зберігати і розвивати свою ідентичність, спонукає людей зрілого та старшого покоління опановувати сучасні технології, зокрема здатність користуватися соціальними мережами.

Реакції олешківців на публікації в групі «Типові Олешки» показують як вони переживають окупацію міста. Ось лише деякі вислови підписників групи про своє місто та свої почуття до нього в умовах війни: «Олешки – це Україна назавжди. Хай живе місто Олешки», «це мої Олешки до війни. Будь вона неладна», «одні спогади залишилися», «все таке рідне й далеке», «як же я сумую за домом», «живемо надією, що повернемося», «душа болить, а серце мліє. Жаль, але нас подарували», «всі сумують та спогади не покидають і ніхто нас не розуміє», «немає більше Олешок» тощо.

Також під час спілкування в спільноті «Типові Олешки» олешківці просять, щоб хтось сфотографував їхній рідний дім чи зняв відео їхньої вулиці. Люди знайомляться, шукають друзів і знайомих, публікують фотографії міста, лісу, річок і озер Олешшя, а

також фото-і відеоматеріали про сучасний стан міста Олешки, в яких відображається процес руйнації міста та його збезлюднення.

Публікації з архіву автора із зазначенням місяця і року створення світлини дозволяє забезпечувати відтворення мирного життя в Олешках і Олешківській громаді. Зокрема в рубриці, в якій публікуються фотографії за роками, люди можуть побачити якими були Олешки певну кількість років тому. Наприклад робилися такі пости, як: «6 років тому. Дощило», «9 років тому. Оновлювали дах на музичній школі», «5 років тому. Підрівняли вулицю Крилова (Гречаного)», «4 роки тому. Смітили на Кримській трасі», «4 роки тому. Остання зупинка».

Люди рефлексують на ці повідомлення залишаючи свої коментарі. Зокрема, яскраво демонструють почуття олешківців коментарі до публікації фотографії останньої зупинки на Херсон на шляху рейсового автобусу Олешки-Херсон, в яких вони зазначили, що «остання» звучить «болісно» і «прикро». Адже для багатьох олешківців це була остання поїздка в Херсон.

Також публікації в цій рубриці відтворюють пори природу, зміни в інфраструктурі міста і сіл громади, відображаються культурні заходи довоєнних років тощо.

Крім того, робляться репости з груп Національного природного парку «Нижньодніпровський» та Національного природного парку «Олешківські піски». Зокрема підписники отримують інформацію про розширення Олешківських пісків, пилові бурі, висихання степів та ін...

Таким чином, група «Типові Олешки» виконує такі функції, як: патріотична, комунікаційна, консолідуюча, соціалізація, емпатія, просвіти, ностальгічна, сентиментальна, презентації своєї особистості, зняття психологічного напруження, інформативна тощо.

Отже, завдяки залученню до групи «Типові Олешки» Олешківська громада продовжує жити у віртуальному просторі, зберігати свою ідентичність, підтримувати соціальні зв'язки, цікавитися ситуацією в окупованому місті, розвивати знання про рідний край і підтримувати в пам'яті спогади про мирне життя в Олешках і селах громади, зберігаючи надію на повернення.

Література

1 Типові Олешки. URL: <https://www.facebook.com/groups/typovioleshky> (дата звернення: 07.11.2025).

ГОЛОД 1946-1947 РР. У НИЖНЬОСІРОГОЗЬКОМУ РАЙОНІ: ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ УСНОЇ ІСТОРІЇ.

Актуальність винесеної в заголовок теми полягає у двох площинах. Перша – це один з елементів послідовної і неухильної репресивної політики радянсько-більшовицької/російської влади стосовно українства, який потребує дослідження. Другий – на фоні сучасних звіств рф ми не повинні забувати про злочини, які відбулися більш ніж три покоління тому. Питання голоду 1946-1947 рр. віднайшло своє виствітлення у науковій літературі [1-3]. Утім розвідок стосовно перебігу голоду в одному із далеких районів Херсонської області, ще й через призму усної історії, на сьогодні, на жаль, не існує. Цінність цього дослідження полягає, в тому що автор використовуючи власний аудіоархів спогадів жителів сірогозщини, показав важкі події 1946-1947 рр. очима безпосередніх свідків.

У розвідці упустимо питання, які стосуються теоретичних і методологічних аспектів усної історії. Читачам пропонуємо звернутися до наукових праць фундаторів напрямку усної історії, наприклад А.Томсона [4], А. Бойка [5] та інших дослідників.

Коротко охарактеризуємо респондентів, які давали інтерв'ю. Зазначимо, що інтерв'ювання відбулося у грудні 2006 – січні 2007 рр. Наймолодша респондентка була 1932 р.н., найстарші – 1918 р.н. Тобто всі респонденти були свідомими стосовно подій, які відбувалися навколо них у середині 40-х років. Жінок, зрозуміло, представлено більше. Когорта респондентів показує звичайний зріз сільського соціуму. Серед них не представлено жодної особи з вищою освітою. Старожили походили із селянських родин. У вказаний час займали типові посади в сільськогосподарському/колгоспному виробництві: різнороби, конюхи, обліковці, трактористи. Також є спогади представника чиновницького прошарку – керівника відділу зв'язку району [6-20].

Перейдемо до основних аспектів поглядів свідків подій 80-річної давнини. Старше покоління респондентів (1918-1922 р.н.), незважаючи на порядок анкетних питань, самостійно розпочинало або повертали розмову в бік голодомору 1932-33 рр., вони акцентували увагу на його жахіттях [8,12, 14].

Наступне, що привертає увагу – при перших питаннях про голод 46-47 рр., респонденти надавали протилежні свідчення. Павленко Іван Іванович згадував «...голод, що був, то був» [14], Бердник Н.А. – «Я не знаю голоду... Я так не чула про голод» [7], Мезенцева Н.Т. «...чтоб голод был – не было» [17]. Але в подальшій розмові зазначають про важкі часи. Так, Бердник Н.А. згадує «Тоді трудно жили...Зваре [мати] забалтуху, так і виживали...Люди добре виживали...Та страшне було» [7]. Звісно, такі контрверсійні погляди були наслідком різних причин. Так добробут родини залежав від багатьох факторів: кількість членів у сім'ї, кількість працездатних, посади, які займали дорослі, наявність та розмір приватного господарства і, як б це дивно не звучало для радянського соціуму, вдачі особи. Також важливим фактором було сприйняття особою поняття «голод». Припускаємо, якщо сучасний середньостатистичний українець перенісся до українського села, навіть на початок 50-х років минулого століття, він би вжахнувся від асортименту сільської крамнички, щоденної їжі колгоспників. І більш вірогідно, виніс би вердикт, що і в 50-х роках українці недоїдали і споживали одноманітні, несмачні страви, бідні на всі необхідні людині мікроелементи.

Підтвердимо наші припущення. Так Мезенцева Н.Т. була донькою голови колгоспу. Відмітимо, Тимофій Мезенцев, будучи головою колгоспу, у 1946 р. роздав посівний матеріал голодуючим колгоспникам. За що й отримав 7 років позбавлення волі [17]. Кузнецова К.К. зазначала, «Мамка у мене була розбитна, всегда могла викрутіся. Я не голодувала, я не скажу. По комсомольській путівці поїхала [до

Краматорська]»[10]. Обренюк Віра Миколаївна, згадує «... бригадир роздав хліб, що залишився після німців. У кого мала сім'я тому хватило»[13]. Бердник Н.А.: «У нас батько був трактористом, там же їм варять трактористам і то було так є. Їм варять у степу, а як пайок він несе додому, він там поїсть, а нам несе додому.. Поділять на трьох». [7]. Згадує Борзенко Є.І.: «Бригадир поцетає скоко нам і привезет нам сумку етой магари, такая мелкая, і деліт ложками. А ми вечером, а нас много било, сядеш на печку, а я тут возле печки... варю эту ж баланду... Стаканом померяеш сколько на каждой надо в обед і вечером сипать. Да і досе Павліка повню. Как я варіла, а он каже: «Дусь засипь погуще. А я тебе прійду подкладивать помогать», а я кажу: «засиплю погуще утром, а вечером што?, а в обед што?», да і еті слова нікогда не забуду» [6].

З інтерв'ю також можна зробити ще одні, на жаль, негативні висновки. Значна кількість респондентів наголошувала на одній умові виживаємості під час голоду – це кількість членів родини. Велика кількість дітей у сім'ї зменшувала кількість калорій на одну особу, яку могли дістати старші працюючі члени родини. Респонденти з невеликих сімей (двоє дорослих і один-трьох дітей) зазначали про те, що вони, відносно легше пережили голод. А великим сім'ям було сутужно. І зазначають про різні практики виживання: обмін речей на харчі, збори різних, умовно, їстівних дарів природи, виїзд до інших регіонів.

Виходить, що більшовицька влада свідомо чи несвідомо закладала українству код малодітства. Більшість батьків на власному досвіді побачили, що меншу кількість дітей легше забезпечувати у кризові періоди.

Таким чином, спогади сучасників голоду 1946-1947 рр. засвідчують, що чергові соціальні експерименти більшовицько-радянської влади відбулися на ментальності українців. На жаль, голод 1946-1947 рр. не став для них останнім випробуванням.

Подяка. ЗСУ і всім силам безпеки й оборони за можливість підготувати дослідження. Також висловлюю подяку Андрію Конюху, Ірині Кутіщевій, Людмилі Ждановій за організацію зустрічей із респондентами.

Література

1. Маковійчук І.М., Пилявець Ю.Г. Голод на Україні у 1946-1947 роках. *Український історичний журнал*. 1990. № 8.
2. Веселова О.М., Панченко П.П. Ще одна трагічна сторінка історії України. Голод в Україні 1946-1947 років. *Український історичний журнал*. 1995. № 6: 1996. №№ 1,2.
3. Федорченко О. В. Камінська О.А. Голод 1946-1947 рр. у Нижньосірогозькому районі. *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції «Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка»*. 2021. С.27-29
4. Томсон А. Чотири зміни парадигми в усній історії. *Схід/Захід*. 2008. Випуск 11-12. С. 7-24.
5. Усна історія Степової України. Т. 1-10. Запоріжжя: ТанDEM. 2008-2012.
6. Борзенко Є.І. 1929 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 10 жовтня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко.
7. Бердник Н. А. 1931 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 03 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко.
8. Гулій М. Т. 1919 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 09 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко
9. Кахичко М.Д. (рік народження не вказав, приблизно 1920-1924 р.н.), с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 02 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Федорченко.

10. Кузнєцова К.К. 1927 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 17 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко.

11. Мельник Н. М. 1932 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 10 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко

12. Несторов Я. М. 1918 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 16 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко.

13. Обренюк В. М. 1926 р.н. Інтерв'ю провів О. Федорченко 10 січня 2007 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Федорченко.

14. Павленко І. І. 1922 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 10 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко.

15. Павленко О. М. 1926 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 10 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко.

16. Ткаченко О.В. 1928 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 14 січня 2007 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко.

17. Мезенцева Н.Т. (рік народження не вказала, приблизно 1928-1932 рр.) с-ще Верхні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 17 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко.

18. Чабанов Г.Т. 1924 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 10 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко.

19. Шапошник М.М. 1924 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 23 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко

20. Широкий Г.Д. 1923 р.н., с-ще Нижні Сірогози, Херсонська обл. Інтерв'ю провів О. Федорченко 09 грудня 2006 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О.Федорченко

Ферраро В.
Getulio Vargas Foundation

Лотта Г.
Getulio Vargas Foundation

Гончар М.
Херсонська академія неперервної освіти

УЧИТЕЛІ ТА ОСВІТЯНИ ПІД РОСІЙСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ В УКРАЇНІ: НАСЛІДКИ ТА СТРАТЕГІЇ РЕАГУВАННЯ¹³

Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року вчителі, директори шкіл та інші освітяни стали однією з головних цілей російських окупаційних сил. Контроль над освітньою системою розглядався як стратегічний інструмент для легітимації окупації, створення видимості нормальності повсякденного життя та насильницької асиміляції українських дітей і молоді — процесу, який можна визначити як культурний геноцид. Як зазначають давні політичні максими, війни виграють не лише армії, а й школи.

Окупанти застосовували дві основні стратегії підпорядкування освітян своєму політичному проекту: кооптацію — через пропозицію високих зарплат, премій і адміністративних посад — та примус — через погрози, тортури й депортації. Зіткнувшись із подвійним тиском, освітяни виробили різні стратегії реагування, намагаючись зберегти фізичну безпеку, моральні принципи та професійну місію.

Метою цього дослідження є відповісти на два ключові запитання:

1. Які наслідки мала війна для українських освітян, особливо в умовах військової окупації?
2. Які стратегії вони застосовують для виживання та дії в умовах ризику, насильства й невизначеності?

Для цього було застосовано три взаємодоповнюючі методологічні підходи: (1) інтерв'ю з десятками освітян, які пережили російську окупацію, переважно в Херсонській і Миколаївській областях; (2) польове дослідження у шести регіонах, включно з територіями, що були окуповані та згодом звільнені; (3) документальний аналіз, який охоплює звіти міжнародних і державних гуманітарних організацій, журналістські матеріали та свідчення про функціонування освіти під окупацією.

Теоретичною основою роботи є концепція вуличної бюрократії (Street-Level Bureaucrasy), сформульована Майклом Ліпським (Lipsky, 2010 [1980]). За Ліпським, представники вуличної бюрократії — це державні службовці, які безпосередньо взаємодіють із населенням, такі як вчителі, соціальні працівники, поліцейські чи пожежники. Їхня діяльність характеризується дефіцитом ресурсів, нормативною неоднозначністю, політичним тиском та високим рівнем дискреції в ухваленні рішень щодо реалізації державної політики.

Останніми роками ця література поширилася на дослідження дій бюрократів у кризових умовах, зокрема під час пандемії COVID-19 (Malandrino & Sager, 2021; Møller, 2021), кліматичної кризи (Farazmand, 2007) та процесів демократичної ерозії (Lotta et al., 2024; Piotrowska, 2024). Однак, хоча деякі дослідження розглядали діяльність цих бюрократів у політичних конфліктах (Strier et al., 2021), їхня діяльність у контексті воєн

¹³ Ця теза узагальнює статтю Ферраро, Лотти та Гончара (2025), нещодавно прийняту до публікації в журналі **Journal of Public Administration Research and Theory (JPART)** / **Oxford University Press**.

і військових окупацій залишається малодослідженою — прогалиною, яку це дослідження прагне частково заповнити.

Результати показують чотири головні наслідки окупації для освітян:

(а) Вимушена взаємодія з ворожими державними акторами. Під час окупацій вчителі змушені взаємодіяти з військовими та адміністраторами держави-окупанта у вкрай асиметричних відносинах, що часто супроводжуються прихованим або відкритим застосуванням насильства. Їхня попередня належність до легітимної держави робить їх підозрілими в очах окупантів і підвищує ризик переслідувань.

(b) Інструменталізація бюрократії у воєнних цілях. Освітняни включаються у логіку війни, перетворюючись на інструмент контролю та пропаганди, іноді під тиском змушені брати участь у політичній індоктринації та примусовій асиміляції (культурному геноциді).

(c) Дилема лояльності. Освітняни опиняються перед моральною та політичною дилемою: продовжувати викладати під керівництвом ворога — ризикуючи звинуваченням у співпраці — чи відмовитися від будь-якої участі, позбавивши дітей освіти та наражаючись на тиск та репресії з боку де-факто влади.

(d) Бюрократичний розрив. Окупація повністю зруйнувала інституційно-правову систему, у межах якої працювали освітяни. Нові влади поступово впровадили рубль, закрили українські банки та частково заблокували комунікації й цифрові платформи, що призвело до структурного колапсу адміністративних і фінансових потоків.

У відповідь на ці виклики було розроблено типологію стратегій реагування освітян, що ґрунтується на двох ключових рішеннях: (1) залишатися чи покидати окуповану територію; (2) чинити чи не чинити політичний опір окупаційним силам. Комбінація цих рішень утворює чотири основні стратегії:

Рис. 1. Стратегії реагування освітян на російську окупацію

POLITICAL RESISTANCE AGAINST THE OCCUPATION		
PERMANENCE IN THE TERRITORY	NO	YES
	NO	YES
NO	EXIT	REMOTE ADAPTATION
YES	ACCOMMODATION	LOCAL DEFIANCE

a) Exit (виїзд). Виїзд до іншого регіону або за кордон — відносно безпечніша альтернатива в умовах загрози життю, переслідувань або примусу. Проте це рішення складне й багатовимірне: воно потребує зважування між особистою безпекою та можливістю реінтеграції в новому середовищі. Ключовими є доступ до житла, праці, доходу та соціальної підтримки. Крім того, виїзд може супроводжуватися моральними дилемами, оскільки означає залишення учнів і колег у небезпеці — що часто сприймається як «моральна дезерція», навіть якщо це єдиний спосіб вижити.

b) Accommodation (пристосування). Через специфіку взаємодії вуличних бюрократів із окупаційною владою пристосування є амбівалентною та морально суперечливою стратегією, близькою до явища колабораціонізму, відомого в історичній та конфліктологічній літературі. “Активне” пристосування означає свідому участь освітян у спробах держави-окупанта створити адміністративну структуру й

легітимізувати новий порядок (наприклад, через впровадження російських навчальних програм або зайняття посад). “Пасивне” пристосування відбувається тоді, коли освітяни продовжують роботу без ідеологічної або ідентифікаційної підтримки де-факто режиму, керуючись моральними мотивами — захистом життя чи прагненням забезпечити освітні права дітей. Ця відмінність є ключовою для розуміння тонкої межі між функціональним виживанням і політичною співпрацею в умовах окупації.

c) Local Resistance (Локальний опір). Локальний опір охоплює широкий спектр дій, спрямованих проти інтересів окупантів — від прихованих практик до відкритого протистояння. Серед них — імпровізоване надання освітніх послуг, приховування документів і навчальних матеріалів, гуманітарні інновації, самотаскування, громадянська активність та, у деяких випадках, участь у збройному опорі. Це найнебезпечніша стратегія, що часто карається ув’язненням, тортурами чи депортацією, але водночас найбільш виразно уособлює моральний опір і вірність легітимній державі.

d) Remote adaptation (дистанційна адаптація). Дистанційна адаптація передбачає переміщення установ і педагогічного персоналу на підконтрольні уряду території з продовженням навчання онлайн. Така стратегія дає змогу обслуговувати учнів, які залишилися в окупації, і становить унікальний випадок у літературі про вуличну бюрократію під час війни. Показовими є приклади Херсонського державного університету та Маріупольського державного університету, які змогли відновити роботу дистанційно з безпечних регіонів.

Як показує аналіз, школи та освітні інституції стали основними осередками громадської стійкості, підтримуючи соціальну згуртованість, комунікацію та відчуття безперервності серед переміщених родин в Україні, за кордоном і навіть у ще окупованих районах.

Ми дійшли висновку, що розуміння ролі освітян у контексті війни потребує переосмислення меж між публічною службою, опором і виживанням. Подальші дослідження можуть розширити цю перспективу на інші категорії вуличних бюрократів — медичних працівників, рятувальників, поліцейських — а також вивчити відмінності між міськими та сільськими територіями й вплив цих стратегій на користувачів публічних послуг. Це дослідження зосереджене на першому році окупації (2022); надалі важливо проаналізувати наступні фази та еволюцію моральних і структурних рішень цих агентів.

Література:

Farazmand A. (2007). *Learning from the Katrina Crisis: A Global and International Perspective with Implications for Future Crisis Management*. *Public Administration Review*, 67 (December), 149–159.

Ferraro V., Lotta G., Honchar M. (2025). *How Wars Impact Public Administration and Street-Level Bureaucracy: Teachers and Education Professionals on the Frontlines of the Russian Occupation in Ukraine*. *SciELO Preprints*. URL:

https://preprints.scielo.org/index.php/scielo/preprint/view/11171/street_level_bureaucracy_and_teachers_war_in_ukraine

Lipsky M. (2010). *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Service (30th Anniversary Expanded Edition)*. New York: Russell Sage Foundation.

Lotta G. S., Piotrowska B., Raaphorst N. (2024). *Introduction “Street-level Bureaucracy, Populism, and Democratic Backsliding.”* *Governance*, 37 (S1), 5–19.

Malandrino A., Sager F. (2021). *Can Teachers’ Discretion Enhance the Role of Professionalism in Times of Crisis? A Comparative Policy Analysis of Distance Teaching in Italy and Switzerland during the COVID-19 Pandemic*. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 23 (1), 74–84.

Møller M. Ø. (2021). *The Dilemma between Self-Protection and Service Provision under Danish COVID-19 Guidelines: A Comparison of Public Servants’ Experiences in the*

Pandemic Frontline. Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice, т. 23, № 1, с. 95–108.

Piotrowska B. M. (2024). *Street-level Bureaucracy and Democratic Backsliding. Evidence from Poland. Governance*, т. 37, № S1, с. 127–151.

Strier R., Abu-Rayya H. M., Shwartz-Ziv T. (2021). *Social Services in Ethnically Mixed Cities: Street-Level Bureaucracy at the Crossroads of Ethno-National Conflict. Administration & Society*, т. 53, № 8, с. 1203–1231.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Адамович Сергій (Івано-Франківськ, Україна)

Завідувач кафедри теорії та історії держави і права Карпатського національного університету імені В. Стефаника

Бойков Олег (Херсон, Україна)

Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету

Білий Володимир (Херсон, Україна)

Здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня Херсонського державного університету

Василенко Михайло (Херсон, Україна)

Здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня Херсонського державного університету

Віль Святослав (Львів, Україна)

Здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня I року навчання Херсонського державного університету

Вірт Юрій (Херсон, Україна)

Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності Соціальна робота Херсонського державного університету

Габрієла Лотта (Сан-Паулу, Бразилія)

Дослідник, Getulio Vargas Foundation

Гончар Михайло (Херсон, Україна)

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки й менеджменту освіти Херсонської неперервної освіти, експерт з питань освіти Асоціації міст України

Грицай Діана (Херсон, Україна)

Здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського державного університету

Дрогобицька Оксана (Івано-Франківськ, Україна)

Кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології Карпатського національного університету ім. Василя Стефаника

Деркаченко Віра (Херсон, Україна)

Здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Херсонського державного університету

Константинова Юліана (Миколаїв, Україна)

Здобувачка вищої освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Костючков Сергій (Херсон, Україна)

Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та соціальної роботи Херсонського державного університету

Кравчук Богдан (Херсон, Україна)

Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету

Куцька Олеся (Львів, Україна)

Начальник кафедри воєнної історії Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Лисенко Дмитро (Херсон, Україна)

Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету

Мазурін Олексій (Львів, Україна)

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Макар Михайло (Херсон, Україна)

Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності Соціальна робота Херсонського державного університету

Марущак Олександр (Миколаїв, Україна)

Кандидат філософських наук, старший викладач Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

Мироненко Вероніка (Люблін, Польща)

PhD student, Люблінський Католицький Університет Іоанна Павла II

Михайленко Таміна (Херсон, Україна)

Кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету

Наталенко Ярослава (Херсон, Україна)

Здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Херсонського державного університету, бізнес аналітик e-commerce

Пристаї Ігор (Херсон, Україна)

Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності Соціальна робота Херсонського державного університету

Сватула Петяна (Херсон, Україна)

заступник директора з наукової роботи КЗ «Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеса Гончара» ХОР

Скрипник Денис (Чернівці, Україна)

Здобувач вищої освіти третього науково-кваліфікаційного рівня Херсонського державного університету

Патарченко Олександр (Херсон, Україна)

Кандидат історичних наук, доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету

Федорченко Олег (Одеса, Україна)

Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ

***Ферраро Вісенте** (Сан-Паулу, Бразилія)*

Дослідник, Getulio Vargas Foundation